

Eettiset kysymykset arkeologiassa
&
Yhteisöarkeologia

SUOMEN
ARKEOLOGINEN SEURA

A r k e o l o g i a v ä t

2014

ARKEOLOGIPÄIVÄT 2014

Eettiset kysymykset arkeologiassa

&

Yhteisöarkeologia

Toimittaneet:

Piritta Häkälä & Johanna Enqvist

**SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA
ARKEOLOGISKA SÄLLSKAPET I FINLAND
THE ARCHAEOLOGICAL SOCIETY OF FINLAND**

Helsinki 2015

Julkaisija : Suomen arkeologinen seura ry.
c/o Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Toimittajat: Piritta Häkälä & Johanna Enqvist

Taitto: Piritta Häkälä

Kannen suunnittelu: Mikael E. T. Manninen

ISSN-L 1799-5094

ISSN 1799-5094

ISBN 978-952-68453-0-2

Sisällys:

Esipuhe	4
Maria Lahtinen Eettiset kysymykset osana isotooppiarkeologiaa	6
Riku Kauhanen Etiikka konfliktiarkeologiassa	11
Päivi Maaranen Verkkoyhteisöjä ja luonnossa liikkumista: metallinetsinnän harrastamisesta Suomessa	20
Kreetta Lesell Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti –toiminta. Kansalaiset hoitamaan muinaisjäänöksiä	31
Eeva Raike Yhteisöllistä arkeologiaa kalliohakkausten äärellä	41
Leena Koivisto Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla	48
Esitelmien abstraktit	56
Arkeologipäivien ohjelma	63

Esipuhe - Johanna Enqvist

Turussa Sirkkalan kasarmilla 27.–28.11. järjestetyillä Arkeologipäivillä 2014 pureuduttiin kahteen päivänpolttavaan teemaan: arkeologian eettisiin kysymyksiin sekä yhteisöarkeologiaan (engl. community archaeology). Etiikka-teema oli erityisen ajankohtainen, koska Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) laatimaan Hyvä tieteellinen käytäntö -ohjeeseen pohjautuvat ”Suomen arkeologian eettiset periaatteet” (SAREP) ovat valmisteilla. TENK ei puutu ammattieettisiin kysymyksiin, mistä syystä arkeologian omat julkilausutut periaatteet ovat tarpeellisia.

Eettisten periaatteiden luonnos oli luettavissa ja kommentoitavissa ennen marraskuisia Arkeologipäiviä arkeologi-listalla, jossa käytiinkin jonkin verran keskustelua. Esiin nostettujen ongelmien käsittelyä jatkettiin Turussa Petri Halisen esiteltyä ohjelunonnoksen. Lisäksi kuultiin Maria Lahtisen esitelmä eettisistä kysymyksistä arkeologisessa isotooppitutkimuksessa sekä Riku Kauhasen konfliktiarkeologisiin kohteisiin liittyviä eettisiä pohdintoja, jotka molemmat löytyvät artikkeleiksi jalostettuina tästä julkaisusta.

Yhteisöarkeologia on Suomessakin nousemassa oleva toimintamuoto, jolla tarkoitetaan maallikoiden ja tavallisten kansalaisten osallistumista arkeologisiin tutkimuksiin esimerkiksi työntekijöinä tai tietolähteinä. Yhteisöarkeologia eroaa perinteisestä yleisökaivauksesta muun muassa siten, että osallistuvalla yhteisöllä, kuten tutkimusalueen asukkailla, on yleensä jokin suhde tai oma intressi tutkimuskohteeseen. Yhteisöarkeologian käsitettä esitelmässään eritelleen Suzie Thomasin mukaan yhteisöarkeologia on määritelty myös osallistavaksi näkökulmaksi, jonka tulisi sisältyä kaikkeen arkeologiseen tutkimukseen. Yhteisöarkeologia lähestyy tällöin kulttuuriperintöä: kyseessä on prosessi, jossa luodaan yhdessä ’perintöä’ ja sen merkityksiä.

Arkeologipäivillä 2014 luotiin katsaus suomalaisen yhteisöarkeologian tämänhetkisiin muotoihin. Esitelmien perusteella täkäläisen yhteisöarkeologian kehityslinjoihin on luettavissa ainakin erilaisten yhteistyön muotojen ja sääntöjen etsiminen metallinilmaisinharrastajien kanssa, mikä oli aiheena sekä Anna Wessmanin että Päivi Maarasen esitelmissä. Kreetta Lesell kertoi puolestaan jo vuodesta 2009 jatkuneesta Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti -toiminnasta, jota voi pitää jonkinlaisena yhteisöarkeologian uranuurtajana Suomessa. Janne Ikäheimo, Eeva Raike, Leena Koivisto ja Jan Fast esittelivät kukin tutkimusprojektinsa, jossa yhteisöllinen näkökulma on integroitu merkitykselliseksi osaksi tutkimusta. Päivien loppuksi kuultiin vielä Mikko Härön katsaus Museoviraston luotsaamaan ”Arkeologisen kulttuuriperinnön opas” -hankkeeseen, joka on suunniteltu toteutettavaksi arkeologiyhteisön yhteisenä ponnistuksena.

Arkeologipäivien 2014 esitysten aiheita yhdisti siis yhteistyön ja yhteisöllisen toiminnan edellytysten pohdinta. Yhteisesti muotoillut eettiset periaatteet ovat hyvä perusta niihin liit-

tyvien ongelmakohtien käsittelylle. Eettiset koodit eivät kuitenkaan ole tyhjentäviä tai lopullisia normeja, joka vapauttaisivat arkeologit tulevaisuudessa eettisten kysymysten kanssa painiskelusta tai omien ratkaisujen jatkuvasta arvioinnista. Avoin keskustelu sekä arkeologiyhteisön sisällä että vuoropuhelu muun yhteiskunnan kanssa ovat tärkeimpiä keinoja, joiden avulla voimme jatkossakin pohtia työhömmme liittyviä arvoja ja merkityksiä, toimintamme syitä ja seurauksia.

Oleellista tässä kaikessa on muiden ihmisten kunnioittaminen, olivatpa he sitten tuhansia vuosia sitten hautaansa laskettuja vainajia, modernien konfliktien tai kulttuurisen syrjinnän uhreja, muinaismuistolain rajoja koettelevia piipparihenkilöitä tai kaikkietävytydessään rasisittavia kollegoita. Ammattietiikka ei muuta niitä eettisiä velvollisuuksia, joita meillä on toisiamme kohtaan titteleistä ja oppiarvoista riisuttuina ihmisinä.

Eettiset kysymykset osana isotooppiarkeologiaa

Maria Lahtinen

Tärkeintä arkeologisessa tutkimuksessa ovat kysymykset, joita voimme menneisyydeltä kysyä. Menetelmät auttavat niiden selvittämisessä, mutta ovat vain keino päämäärän ollessa aina vastauksissa. Toisinaan empiirinen tutkimus saattaa yllättää ja vastauksia löytyy, vaikka niitä ei osattu etsiä. Joskus uuden menetelmän käyttöönotto synnyttää uusia kysymyksiä.

Kerron ensin lyhyesti isotooppiarkeologiasta yleisellä tasolla selventääkseni sitä, millaisia eettisiä kysymyksiä tämän metodologian ympärille voi muodostua. Toiseksi pureudun niihin etiikan kysymyksiin, joihin olen omassa tutkimuksessani törmännyt tai joita olen tutkimusta tehdessäni pohtinut. En kuitenkaan tarjoa suoria vastauksia tai kategorisia sääntöjä, sillä jokaiseen kohteeseen ja aineistoon liittyviä seikkoja on harkittava tapauskohtaisesti. Jätän tämän kirjoituksen ulkopuolelle myös yleiset eettiset kysymykset, jotka liittyvät ihmisjäännösten tutkimukseen.

Johdatusksi aiheeseen tiivistän isotooppitutkimuksen perusteita: Alkuaineen isotoopit tarkoittavat saman alkuaineen erimassaisia atomeja. Kaikilla alkuaineilla on isotooppeja, mutta osalla alkuaineista, kuten esimerkiksi kullalla, isotoopit ovat ainoastaan synteettisesti eli keinotekoisesti muodostettuja. Isotooppien avulla tehtävä tutkimus perustuu siihen, että erilaisten materiaalien isotooppien määrän suhdetta on mahdollista mitata. Isotooppitutkimuk-

sessä tutkitaan siis saman alkuaineen eri isotooppeja. Jotta isotooppien suhteet olisivat keskenään vertailukelpoisia, verrataan saatuja tuloksia yleisesti tunnettuun standardiin ja isotooppien suhteet muutetaan niin kutsutuiksi delta-arvoiksi (δ), jonka yksikkö on promille (‰). Tämän lisäksi ilmoitetaan alkuaineen kemiallinen merkki (esim. typellä N) ja tutkittavista isotoopeista raskaampi. Näin esimerkiksi hiilen isotooppien 12 ja 13 suhteet raportoidaan $\delta^{13}\text{C}$ -arvoina. Isotooppitutkimusta on mahdollista hyödyntää arkeologiassa, koska erilaiset luonnon prosessit vaikuttavat isotooppien jakautumiseen ympäristössä, ihmisissä ja heidän asuinpaikoillaan. Isotooppitutkimuksia tekevät tällöin yleensä asiaan erikoistuneet arkeologit.

Isotooppiarkeologia

Isotooppitutkimuksen soveltamisen arkeologisiin aineistoihin katsotaan usein olevan osa luonnontieteitä, mutta ei niinkään osa arkeologiaa. Tämä näkemys perustuu siihen, että menetelmä on omaksuttu alun perin geokemiasta. Kuitenkin, aivan kuten monissa muissakin arkeologian menetelmissä, alun perin toiselta alalta omaksuttujen tutkimustapojen tarkoitus on lisätä arkeologista tietoa. Vastaava esimerkki on esineellisen historian jäsentämisessä sovellettu typologinen menetelmä, joka pohjautuu alun perin biologiassa kehitettyyn tapaan luokitella lajeja taksonomisesti eri kategorioihin. Kukaan tuskin nykyisin

väittää, että esineiden tyypittely olisi osa biologista tutkimusta. Arkeologiassa luonnontieteellisiä menetelmiä käytetään apuna etsittäessä vastauksia arkeologisiin tutkimuskysymyksiin, mutta menetelmä ei ole kuitenkaan itseisarvo. Tutkimuksen keskiössä ovat sen sijaan menetelmän avulla saatavat vastaukset.

Isotooppiarkeologia voidaan jakaa kahteen tutkimussuuntaukseen: ruokavalion ja liikkuvuuden tutkimukseen. Kummassakin tapauksessa tarkastellaan eri alkuaineiden isotooppeja. Näistä yleisimpiä ovat hiilen, typen, hapen ja strontiumin isotooppisuhteiden tutkimukset.

Ruokavalion tutkimus

Ruokavalion tutkimuksessa tutkitaan hiilen (kemiallinen merkki C) ja typen isotooppeja (N) luiden kollageenista. Menetelmää ensimmäisiä kertoja sovellettaessa tutkimukset koskivat hiilen hiukkasia, joiden avulla tarkasteltiin maissin yleistymistä New Yorkin osavaltion alueella eläneen yhteisön ruokavaliossa (Vogel & Van der Merwe 1977). Tutkimus perustui siihen, että kasveilla on kaksi erilaista yhteyttämistapaa, jotka suosivat hiilen eri isotooppeja ja tuottavat täysin erilaiset isotooppisignaalit. Maissi hyödyntää tarkastellun yhteisön muusta ruokavaliosta poikkeavaa C4-tapaa. Maissia ravintonaan käyttävän ihmisen luihin tallentuu siten signaali siitä, miten paljon hän on nauttinut maissiperäistä ruokavaliota.

Hiiliyhdisteiden isotooppikoostumukseen vaikuttaa hyvin paljon paikallinen hiilenkierto (Bol et al. 2005; Craig 1953; Craig 1957). Valtamerissä on enemmän kallio- ja maaperästä tullutta hiiltä. Mantereisissa (engl. terrestrial) ympäristöissä hiili on taas pääasiassa peräisin ilmakehän hiiliidioksidista. Tämän vuoksi mantereisen ja

merellisen ympäristön hiilen isotooppisignaalit ovat erilaisia, mikä on nähtävissä koko ravintoketjussa. Poikkeuksena ovat kuitenkin murtoveden alueet, kuten Itämeri, joissa ympäristöt sekoittuvat (Grupe et al. 2009).

Lisäksi isotooppikoostumukseen vaikuttaa isotooppien fraktioituminen eli isotooppien valikoituminen. Fraktioitumisen vuoksi emme ole isotooppikoostumuksestamme sitä mitä syömme, vaan vähän enemmän (Fuller et al. 2005). Tämä tarkoittaa, että proteiinin (luun kollageenin) synteessissä raskaammat isotoopit rikastuvat ja tapahtuu niin kutsuttu trofiatason muutos (engl. trophic level effect). Fraktioitumista tapahtuu nisäkkäillä erityisesti typen isotooppeissa, joiden kohdalla muutoksen on arvioitu olevan keskimäärin 3–5 ‰ -yksikköä (Bocherens & Drucker 2003). Tästä seuraa, että mikäli ravinnon kuluttaja on $\delta^{15}\text{N}$ -arvoltaan 10 ‰, täytyy nautitun ravinnon vastaava arvo olla vähintään 7 ‰. Ihmisen kollageenin isotooppisuhteita mittaamalla on siis mahdollista päätellä, millainen hänen pääasiallisen ravintonsa isotooppikoostumuksen on täytynyt olla.

Liikkuvuustutkimus

Liikkuvuustutkimuksessa tutkitaan yleisimmin hapen ja strontiumin isotooppeja. Usein nämä molemmat isotoopit analysoidaan samasta aineistosta, kuten esimerkiksi saman hampaan hammaskiilteestä. Näin saadut tulokset ovat varmempia, sillä geologisesti samankaltaisia alueita on muuten vaikeaa erottaa toisistaan. Kysymyksenasetteluun tämä vaikuttaa siten, että menetelmällä voidaan yleensä vastata siihen, ovatko tutkittavat henkilöt tai esineet paikallisia. Sen sijaan vastausta siihen, mistä muualta tulleet ovat kotoisin, ei välttämättä saada.

Strontiumia esiintyy luustossa, koska se käyttäytyy kalsiumin tavoin ja tulee näin 'vahingossa' osaksi tukirakennetta. Strontiumin analysoiminen perustuu siihen, että se ei merkittävästi fraktioitu vaan kuvastaa niitä strontiumin lähteitä, joita on tarjolla (eli usein maa- tai kallioperää) (Montgomery 2010). Sen tutkiminen on myös helppoa, mutta analyysissa tarvittavien kemikaalien kalleus tekee menetelmän käyttämisestä arkeologiassa usein vaikeaa.

Happea esiintyy kaikkialla luustossa, sillä luusto koostuu osaksi apatiitti-mineraalista. Apatiitin rakenteessa on happea kahdessa eri komponentissa: karbonaatissa ja fosfaatissa. Näiden kahden hapen alkuperä on hieman erilainen: fosfaatin happi on suurimmaksi osaksi peräisin juomavedestä, kun taas karbonaattiin sekoittuu happea myös hengitysilma. Tämän lisäksi hapen isotoopit fraktioituvat, joten sen alkuperäistä koostumusta (ennen kuin happi kulkeutui elimistön läpi osaksi mineraalia) on arvioitava takaisinmuuntokaavojen avulla. Koska fosfaatissa olevan hapen lähde on yksinkertaisempi, antaa fosfaatin hapen isotooppikoostumuksen analysointi hieman tarkemman tuloksen kuin karbonaatista tehty analyysi. Hapen isotooppien analysointi fosfaatista on kuitenkin monimutkaisempaa ja kalliimpaa kuin karbonaatissa olevan hapen isotooppien analysointi.

Ken on maasta tullut, se maaksi muutukoon – uudelleenhautauksen ongelmallisuus

Uudelleenhautaus on yksi tapa päättää ihmisjäänteitä käsittelevä tutkimus, etenkin historiallisen ajan aineistoja tarkasteltaessa. Monissa maissa on uudelleenhaudattu arkeologisissa tutkimuksissa löydettyjä luita. Erityisen herkkää keskustelu on tutkijoiden ja alkuperäiskansojen välillä

Yhdysvalloissa, missä ihmisluiden ja hautausten arkeologisiin tutkimuksiin tarvitaan paikallisen alkuperäiskansan lupa. (Jones & Harris 1998.) Ihmisjäänteiden tutkimus on ongelmallista, sillä asiaan liittyy monenlaisia uskonnollisia ja kulttuurillisia kysymyksiä. Esimerkiksi uudelleenhautauksella mahdollistetaan vainajan palauttaminen pyhään maahan. Erityisiä ongelmia syntyy, kun tutkitaan hautausmaata, johon haudatut vainajat ovat identifioidavissa. Tällöin omaisten kanssa keskustelu, kulttuurista ja etnisyydestä riippumatta, on asianmukaista.

Suomen oloissa uudelleenhautaukseen liittyy eettisiä ongelmia myös arkeologian ja arkeologien näkökulmasta. Kajoavan arkeologian päämääränä on tallentaa mahdollisimman paljon tietoa tutkimuskohteesta, mikä oikeuttaa kaivausten järjestämisen ylipäättään. Ideaalitilannetta kuitenkin rajoittavat monet käytännön asiat, etenkin puuttuva tutkimusrahoitus. Tästä syystä esimerkiksi pelastuskaivauksissa voidaan joutua tekemään nopeita ja kiperiäkin päätöksiä. Arkeologian rahoitus on niukkaa, eivätkä taloudelliset resurssit luultavasti kasva merkittävästi lähitulevaisuudessa. Mikäli arkeologisissa tutkimuksissa löydettyt vainajat uudelleenhaudataan, on epätodennäköistä, että jäännösten kaivaminen uudelleen esiin olisi enää myöhemmin mahdollista. Näin ollen mielenkiintoinen kalmisto saattaa jäädä kokonaan tutkimatta menetelmin, jotka voisivat tuoda mullistavaa uutta tietoa.

Vaikka rahoitus toiseen kaivaukseen järjestyisikin, eivät säilymisolosuhteet ole uudelleenhautauksen jälkeen yhtä hyvät kuin alkuperäisessä hautauksessa. Tämän vuoksi uudelleenhaudattavat ihmisjäännökset tuhoutuvat nopeammin kuin alkuperäisessä kontekstissaan säilyneet, mikä

olisi hyvä tiedostaa uudelleenhautausta harkittaessa. Ruumiskalmistot ovat yleensä arkaluontoisia tutkimuskohteita. Siksi olisi pohdittava, millaista uutta tietoa löydötmistä hautauksista voidaan ylipäättään saada, jos itse ihmisluuta ei tutkita – ja onko kajoava tutkimus tällöin hyväksytty tutkimustapa.

Koska tutkimusrahoitus on nykyisin usein projektiluontoista, aiheutuu uudelleenhautauksista ongelmia myös projektien suunnittelussa. Mikäli kokoelmia ei ole, ei niitä koskevia tutkimuksiakaan voida suunnitella. On vaikeaa hakea rahoitusta tutkimukseen, joka edellyttää ensin vuosien kaivauksia mahdollisen aineiston kokoamiseksi. Toisaalta, jos rahoitusta tai tekijää analyyseille ei ole tiedossa, ei aineistojakaan olla halukkaita säilyttämään. On kuitenkin todennäköisempää, että suomalaisia aineistoja tutkitaan, jos ne ovat hyvien käytäntöjen mukaan dokumentoituja ja saatavilla. Luiden isotooppitutkimukset voisivat tulevaisuudessa olla kaivaukset oikeuttava tekijä.

Kenen aineistoja ja kenen tuloksia?

Tällä hetkellä Museovirasto myöntää luvat arkeologisia kokoelmia koskeviin kajoaviin tutkimuksiin. Olisi hyvä, jos lupaprosessi olisi läpinäkyvä ja olisi julkisesti tiedossa, mitkä seikat vaikuttavat luvan saantiin. Tällöin voitaisiin taata lupahakemusten oikeudenmukainen käsittely sekä välttää päällekkäiset tutkimukset.

Eri alojen asiantuntijoiden tai useiden arkeologian osaajien yhteistyö on usein hedelmällisempää kuin yksin puurtaminen. Se on tarpeellista myös siksi, että tietoa tulvivassa maailmassa yhden tutkijan on mahdotonta toimia kovin laaja-alaisesti. Koska laajojen tutkimuskysymyksien selvittämiseen tarvitaan kuitenkin monipuolista

osaamista, on järkevää tehdä yhteistyötä usean asiantuntijan voimin. Yhteistyö on parhaimmillaan antoisaa ja opettavaista, mutta toisinaan siihenkin liittyy ongelmia ja kysymyksiä, joita on hyvä miettiä etukäteen. Tällainen kysymys on esimerkiksi tulosten 'omistajuus'. Asiasta olisi hyvä sopia projekteissa etukäteen sekä Museoviraston kanssa, kun tuloksista raportoidaan.

Tulokset ovat monen mielestä tutkimuksen kiinnostavin osio. Lähes kaikkia analyysejä on nykyisin mahdollista ostaa tutkimus- ja analyyssipalveluja tarjoavilta yrityksiltä ja muilta toimijoilta. Kuka tahansa voi siis teettää analyyseja ja saada valmiit analyysitulokset käyttöönsä. Tai ainakin melkein valmiit, sillä usein laboratoriot luovuttavat numeeriset tulokset asiakkaalleen ilman minkäänlaista raporttia tai kertomusta siitä, mitä analyyseissa on oikeastaan tehty, miten se on tehty ja miten tulokset on käsitelty. Vakiintuneita menetelmiä, kuten radiohiiliajoitusta, ei yleensä kuvailla julkaisuissa yksityiskohtaisesti, vaan mainitaan vain laboratorio ja analyyysin numero. Laboratoriot puolestaan säilyttävät alkuperäiseen analyysiin liittyvän datan ja huolehtivat prosessin toistettavuudesta. Tämä ei kuitenkaan ole esimerkiksi kaikissa isotooppilaboratorioissa vakiintunut käytäntö, joten asia on syytä tarkistaa analyysia tilattaessa.

Koska analyyysin teettämiseen ei tarvita syvällisiä pohjatietoja, kuka tahansa voi sanoa tutkivansa aiheitaan kyseisellä menetelmällä. Eikä uuden opettelua kannata missään tapauksessa välttääkään. Suomeen mahtuu useita saman metodiikan asiantuntijoita. Samoin kuin on mahdollista erikoistua rautakautisten korujen typologiaan tai keskiaikaisten rahojen leimoihin, voi isotooppiarkeologian menetelmäänkin erikoistua. Monet mallinnukset

ovat suhteellisen yksinkertaisia ja helposti ymmärrettäviä, mutta menetelmään liittyy myös kysymyksiä ja teoriaa, jotka vaativat syvällisempää perehtymistä. Esimerkiksi näyte isotooppianalyysiin tulisi ottaa aina kullekin menetelmälle soveltuvasta kudoksesta, kuten tietystä kohtaa hammaskiilteestä tai tietyn luun osasta. Oikeaoppinen näytteenotto edellyttää myös kudosten syntytapojen ymmärtämistä. On nopeampaa ottaa yhteyttä ihmiseen, joka tuntee asian ja julkaista analyysin tulokset yhdessä, kuin lähteä itse alusta asti miettimään, mitkä epätarkkuudet ja rajoitteet on otettava huomioon tuloksia tulkittaessa.

Yhteistyö on hedelmällisin tapa tehdä tutkimusta, ja avoin keskustelu on paras keino varmistaa toiminnan eettinen kestävyys. Koska arkeologien ammattikunta on pieni ja ihmiset erehtyväisiä, on tärkeää osata myös antaa anteeksi ja sallia erehtyminen. Tämä mahdollistaa väärinymmärrysten korjaamisen keskustelun kautta.

Lähteet

Bocherens, H. & Drucker, D. 2003. Trophic level isotopic enrichment of carbon and nitrogen in bone collagen: case studies from recent and ancient terrestrial ecosystems. *International Journal of Osteoarchaeology* 13(1-2): 46–53.

Bol, R., Eriksen, J., Smith, P., Garnett, M. H., Coleman, K., & Christensen, B. T. 2005. The natural abundance of ^{13}C , ^{15}N , ^{34}S and ^{14}C in archived (1923–2000) plant and soil samples from the Askov long-term experiments on animal manure and mineral fertilizer. *Rapid Communications in Mass Spectrometry: RCM* 19(22): 3216–3226.

Craig, H. 1953. The geochemistry of the

stable carbon isotopes. *Geochimica et Cosmochimica Acta* 3(2-3): 53–92.

Craig, H. 1957. Isotopic standards for carbon and oxygen and correction factors for mass-spectrometric analysis of carbon dioxide. *Geochimica et Cosmochimica Acta* 12: 134–149.

Fuller, B. T., Fuller, J. L., Sage, N. E., Harris, D. A., O’Connell, T. C., & Hedges, R. E. M. 2005. Nitrogen balance and $\delta^{15}\text{N}$: why you’re not what you eat during nutritional stress. *Rapid Communications in Mass Spectrometry: RCM* 19(18): 2497–2506.

Grupe, G., Heinrich, D., & Peters, J. 2009. A brackish water aquatic foodweb: trophic levels and salinity gradients in the Schlei fjord, Northern Germany, in Viking and medieval times. *Journal of Archaeological Science* 36(10): 2125–2144.

Jones, D. G., & Harris, R. J. 1998. Archaeological Human Remains Ethical Considerations. *Current Anthropology* 39(2): 253–264.

Montgomery, J. 2010. Passports from the past: Investigating human dispersals using strontium isotope analysis of tooth enamel. *Annals of Human Biology* 37(3): 325–46.

Vogel, J. & Van der Merwe, N. 1977. Isotopic evidence for early maize cultivation in New York State. *American Antiquity* 42(2): 238–242.

Maria Lahtinen
Kirjoittaja valmistelee väitöskirjaansa
Isossa-Britanniassa, Durhamin yliopistos-
sa

Etiikka konfliktiarkeologiassa

Riku Kauhanen

Artikkeli perustuu kirjoittajan Arkeologi-päivillä Turussa 27.11.2014 pitämään esitelmään Konfliktiarkeologisiin kohteisiin liittyviä eettisiä pohdintoja - Sodan ja väkivallan jäänteiden herättämiä kysymyksiä. Esitelmä kuului sessioon Eettiset kysymykset arkeologiassa. Artikkelia on joiltakin osin täydennetty esimerkeillä (esim. Espanjan sisällissodasta) ja yksityiskohdilla, jotka jäivät käyttämättä esitelmän yhteydessä.

Sodan ja väkivallan materiaalisia jäänteitä tutkivan konfliktiarkeologian piirissä on useita eettisesti vaikeita tutkimuskohteita. Eettiset kysymykset voivat liittyä esimerkiksi 1) esineisiin kuten aseisiin, räjähteisiin ja suojiin tai univormuihin, 2) kiinteisiin muinaisjäännöksiin kuten linnoituksiin, sotilasleireihin tai kasarmialueisiin, 3) ihmisjäänteisiin kuten sodissa kadonneisiin, joukkohautoihin ja sotilashautausmaihin, 4) ihmisen vaikutukseen luontoon kuten harjoitusalueisiin ja taistelulenttiin sekä 5) itse tutkimusprosessiin. Artikkelissa käsitellään näihin kohtiin liittyviä eettisiä vaikeuksia erilaisten esimerkkien ja havaintojen avulla. Osa esimerkeistä on toistaiseksi ennakoivia, sillä konfliktiarkeologia on suhteellisen uusi arkeologian tutkimushaara. Osaksi nuoruudesta johtuen jotkin kohteista kuuluvat forensisen eli oikeustieteellisen arkeologian puolelle, vaikka ne ovat selkeästi konfliktikohteita.

Tutkimusprosessi eettisessä tarkastelussa

Konfliktiarkeologiassa ja sen kanssa hyvin samanlaista tutkimusta tekevän forensisen eli oikeuslääketieteellisen tutkimuksen yhteydessä on erityisiä eettisiä piirteitä, joista tutkijoiden on oltava tietoisia. Vaikka tutkimuksen kohteet, väkivallan ja sodan merkit ovat molemmissa samoja, ovat tutkimuksen tavoitteet erilaisia. Perinteisen arkeologian ja samalla konfliktiarkeologian tavoitteena on tuottaa tietoa akateemisiin standardein, forensisessa arkeologiassa keskeistä on löytää todisteita oikeudenkäyntiä varten (ks. Hunter & Cox 2005: 18–21, 177). Edellisessä hyväksyttävän tiedon kriteerit määrittää akateeminen yhteisö, jälkimmäisessä oikeusjärjestelmä. Käytännössä rajaa ei kuitenkaan ole sillä forensisen arkeologian tutkimustulokset ovat konfliktiarkeologeille tärkeää tutkimusaineistoa ja konfliktiarkeologian asiantuntemusta voidaan hyödyntää oikeustieteen puolella. Hyvin tehdyt kenttätöyt ja selkeästi raportoidut ja perustellut tutkimustulokset ovat molemmissa keskeisiä (ks. Hunter et al. 1997: 20–21; Hunter & Cox 2005: 19).

Hyvänä esimerkkinä pohdittaessa eettisiä näkökulmia ja oikeustieteellisen tutkimuksen merkittävyyttä on Račakin kylän tapaus Balkanin konfliktialueella. Tässä kylässä surmattiin 45 albaania 15.-16.1.1999. Serbit väittivät surmanneensa

kylässä sissejä, kun taas albaanit väittivät kuolleiden olleen aseettomia siviilejä (Niemi 2008: 108–110). Serbit esittivät vastaukseksi albaaneille näiden lavastaneen sissit siviileiksi vaihtamalla kuolleiden univormut siviilivaatteisiin, repimällä vaatteista hihamerkit ja viemällä aseet pois. Asiaa selvittämään lähetettiin tutkimusryhmä, johon kuului suomalainen oikeushammaslääkäri Helena Ranta. Paikan päällä tehdyissä tutkimuksissa ei lopulta löydetty viitteitä siitä, että surmatut olisivat pitäneet yllään univormuja tai sotilasjärjestöjen hihamerkkejä tai että heillä olisi ollut aseita (Niemi 2008: 130).

Tutkimuksissa ei ollut kyse yksinkertaisista kenttätutkimuksista. Jo paikalle pääseminen aseellisten ryhmien valvomalle alueelle tuotti suuria vaikeuksia. Račakista tuli tarkkaan mediassa seurattu tapaus, ja tutkijoilta vaadittiin jo hyvin varhain kannanottoja ja lausuntoja tapahtumien kuluksa. Uhkana oli sodan laajentuminen, ja Račakia käytettiin puolin ja toisin poliittisiin perusteluihin. Natoon kuuluvien maiden poliitikot olivat jo ennen tutkimusten alkua ehtineet käyttää kylän tapahtumia perusteena serbejä vastaan aloitettavalle ilmaiskukampanjalle. Etyj järjesti tutkimuksista tiedotustilaisuuden Kosovossa tutkimusraportin luovutuksen jälkeen maaliskuussa 1999. Tilaisuutta ennen Etyjin tarkkailuoperaation johtaja William Walker vaati Helena Rantaa vahvistamaan selvin sanoin serbien olevan syyllisiä ja kyseessä olleen joukkomurhan (Niemi 2008: 129). Ranta vältti käyttämästä sanaa ”joukkomurha”, sillä se on lakitermi, jonka käyttö ei kuulu oikeuslääketieteelliselle ryhmälle ja jonka toteamiseksi pitäisi suorittaa perinpohjainen rikostutkimus (Niemi 2008: 128, 130). Tiedotustilaisuudessa Ranta kertoi siihen mennessä saadut keskeiset tulokset ja vastasi lehdistön kysymyksiin. Ranta kuvaili tapahtumia sanoilla ”crimes against

humanity”, joka on sekä moraalinen että juridinen termi. Mikään osapuoli ei ollut tyytyväinen tiedotustilaisuuden tuloksiin, ja tutkijoita muun muassa syytettiin epäammattimaisiksi. Kuusi päivää tiedotustilaisuuden jälkeen risteilyohjukset iskivät Jugoslaviaan (Niemi 2008: 131–132).

Račakin tapaus oli poliittisesti poikkeuksellisen arkaluontoinen, ja konfliktialueella toimien tutkijoiden ongelmat eivät ole pelkästään ammatillisia, ja tutkijoiden ammattitaito kyseenalaistettiin toistuvasti. Jugoslavian entinen presidentti Slobodan Milošević vetosi myöhemmin oikeudenkäynnissään Račakin tapauksen käsittelyn yhteydessä siihen, etteivät tutkijat olleet tehneet kuolleille parafiinistestejä ruuti-jäänteiden etsimiseksi (Niemi 2008: 173, 183). Oikeustieteellisten tutkimusten eettiset ongelmat liittyvät nimenomaan siihen, että tutkijoiden ammattitaito ja perusteltujen tulosten esitleminen voi olla langettavan tuomion peruste. Račakin tutkimustuloksiin palattiin poliittisissa perusteluissa vielä vuosikymmen myöhemmin. Huolimatta siitä, että Rannan tutkimusryhmä osoitti surmatut albaanit siviileiksi, syytti Venäjän ulkoministeri Sergei Lavrov vuonna 2010 ranskalaisen Revue Défence Nationalen artikkelissa William Walkeria pommituksista ja mainitsi että EU:n toimeksiannosta ja myöhemmin suomalaisten asiantuntijoiden tekemä tutkimus vahvistaa, että Račakin ruumiit kuuluivat aseellisten ryhmittymien jäsenille eivätkä siviileille” (HS 2.6.2010).

Vaikka Račakin tutkimuksiin ei osallistunut arkeologeja, ovat tutkimukset tuloksineen kiinnostavia niin konfliktiarkeologian kuin perinteisen arkeologiankin kannalta. Arkeologiaa on käytetty viime vuosikymmeninä yhä useammin tuoreiden konfliktialueiden tutkimuksissa. Suomalainen arkeologi oli mukana ensimmäistä kertaa

forensisissa tutkimuksissa vuonna 2004 Irakissa tutkittaessa Saddam Husseinin vallan aikaisia joukkohautoja (Niemi 2008: 198). Tutkimuksissa otettiin mm. maape-
räänalyseja sekä tehtiin karttapiirroksia, ja salainen raportti luovutettiin Irakin vä-
liaikaishallinnolle. Raportin avulla hallinto
pystyi suunnittelemaan tutkimusten jatka-
mistä. Varsinainen todistusaineiston kerää-
minen jäi väliaikaishallinnolle. Eettisyyden
pohdinnan kannalta on merkittävää, että
samana päivänä kun Saddam Hussein pää-
tyi oikeuden eteen, Irakin hallitus otti käyt-
töön kuolemantuomion (Niemi 2008: 207).
Arkeologien on tutkimusprosessin yhtey-
dessä oltava tietoisia tutkimuskohteena
olevan maan oikeudenkäyntiprosessista ja
rangaistuskäytännöistä. Tätä ei tule tehdä
pelkästään ymmärtääkseen oikeudenkäyn-
nin kulkua ja esiintyäkseen luontevasti oi-
keudessa vaan myös siksi, että todisteiden
perusteella annettava tuomio voi olla anka-
rin mahdollinen.

Vaikea kulttuuriperintö

Konflikteihin liittyy suuri määrä väkival-
lan jäännöksiä, jotka ovat kulttuurintutki-
joille ongelmallisia. Usein konfliktialueet
ovat pitkään vaarallisia alueita, joilla voi
olla räjähtämättömiä ammuksia, maami-
noja tai muita vaarallisia esineitä kuten I
maailmansodan taistelukentillä kaasusylin-
tereitä ja -kranaatteja (ks. esim. Roberts-
haw & Kenyon 2008: 56–59). Poliiseille
ilmoitetut toisen maailmansodan aikaiset
räjähteet ovat Suomessa edelleen, yli 70
vuotta sodan jälkeen, arkipäivää. Aseet ja
räjähteet ovat ”vaikeaa kulttuuriperintöä”.
Periaatteessa Suomessa noudatetaan eten-
kin ruutiaseiden ja räjähteiden suhteen
Suomen lakia (ks. museoaseista HE
183/1997 ja räjähteistä 3.6.2005/390, fin-
lex.fi), joten eettisyyden sijaan kysymykset
ovat hyvin pitkälti juridisia.

Vaikeasta kulttuuriperinnöstä Suomessa
ovat hyvänä esimerkkinä Lapin sodan ai-
kaiset miinakentät. Miinoista tuli saksalaisten
pääase näiden vetäytyessä Pohjois-Suomessa 1944–1945, sillä miino-
ja käyttämällä pystyttiin hidastamaan suo-
malaisten etenemistä pohjoiseen ja
vapauttamaan kuljetuskapasiteettia muun
sotamateriaalin evakuoimiseksi (Kuusela
2004: 46). Sodan jälkeen miina- ja räjä-
devaara oli olemassa pitkään ja räjähteet
aiheuttavat edelleen kuolemia, mutta ny-
kyään pääasiassa keräilijöiden varomatto-
muuden seurauksena. Vaaran
pitkäikäisyydestä mainittakoon, että Yh-
dysvaltain Alabaman Mobilessa raivattiin
vuonna 1960 viisi ”maatorpedoa”, USA:n
sisällissodan (1861–1865) aikaista maa-
miinaa, joiden ruutipanokset olivat lähes
sadan vuoden jälkeen edelleen toimivia
(Laine 2004: 26).

Miinat ovat joka tapauksessa olleet pitkään
sodan jälkeen olennainen osa Lapin arkea.
Niillä on ollut historiallista ja kulttuurillis-
ta vaikutusta, vaikkakin negatiivista. Jotain
aiheen tuntemattomuudesta kertoo kuiten-
kin se, että vasta vuonna 2012 valmistui
ensimmäinen perinpohjainen tutkimus La-
pin sodan jälkeisten siviiliuhrien määrästä
(Virkkunen 2012). Arkeologit ovat tutki-
neet ja tutkivat Lapin sodan jälkiä yhä ah-
kerammin, ja eettisesti vaikea kysymys on,
miten menetellä miinakenttien kanssa? Pi-
täisikö ne raivata ammattilaisen kanssa vai
suojella sotahistoriallisesti merkittävinä ja
harvinaisina kohteina? Entä tulisiko tällai-
nen miinakenttä säästää raivaaja- ja etsi-
miskoulutukseen? Suurimmat varsinaiset
miinakentät sijaitsivat tosin sodan aikana
saksalaisten asemien edessä, joten ne on
pääosiltaan jo raivattu. Jäljellä lienee enää
yksittäisiä miinoja, ansoja tai räjähteitä.
Näiden muinaisjäännösstatus on toistai-
seksi avoin.

Miinoihin ja ansoihin liittyy myös muita pohtimisen arvoisia eettisiä seikkoja. Sodan aikana eri osapuolet kehittivät ja rakensivat erilaisia improvisoituja ansoja (ks. esim. Sodanajan pikkukeksintöjä N:o 1. 7.12.1943; Karjalainen 2011: 198, 201–202). Taistelukenttiä tutkivat arkeologit voivat törmätä tällaisiin kehitelmiin ja tällöin on syytä pohtia julkaistavan tiedon avoimuutta. Monille etulinjan keksinnöille on yhteistä halvat materiaalit ja helposti improvisoitavat välineet, mikä tekee niistä ihanteellisia terroristien aseita. Miten tarkkaan löytö kannattaa kuvata, etenkin jos tutkimusraportti julkaistaan vapaasti verkossa? Voiko arkeologin kuvausta ansasta käyttää pohjana uusien suunnittelussa? Tällaisessa (toistaiseksi) kuvitteellisessa tapauksessa tieteen avoimuus on ristiriidassa yleisen turvallisuuden kanssa.

Ihmisen vaikutus näkyy rakennusten ja ympäristön muokkaamisen ohella myös luonnossa. Sodan ja sodankäytinkoneiston eli armeijan erikoisiin piirteisiin kuuluu massiivinen vaikutus ympäristöön, joka ei ole pelkästään tuhoava. Eläimet ja kasvit eli biotooppi pystyy sopeutumaan ihmisiin äärimmäisissäkin oloissa: monilla konfliktialueilla syntyy uhanalaisille lajeille todellisia keitaita ja varuskunta-alueilla kasvaa lajistoltaan erityislaatuista kasvillisuutta (ks. Kauhanen 2009). Suomessa perhoslaji harjusinisiiven viimeinen varma elinalue sijaitsee puolustusvoimain hallitsemalla Säkylänharjulla, missä aktiivinen ampumatoiminta pitää maaston avoimena (harjureitti.fi). Näiden ohella muun muassa Mustamaa itäisellä Suomenlahdella (Nisula 2000) ja Santahamina Helsingin edustalla ovat tarjonneet monille harvinaisille eliöille poikkeukselliset olosuhteet kukoistukselle (ks. Nieminen 2009). Suomessa puolustusvoimat on luopumassa useiden alueiden hallinnasta, jolloin ainutlaatuisen elinympäristön ylläpito muuttuu monin

paikoin vaikeaksi. Alueilla jatkunutta sotalastoimintaa on vaikeaa imitoida, sillä se edellyttää satojen tai tuhansien ihmisten jatkuvaa ja toistuvaa toimintaa alueella, esimerkiksi maaston tampattuna pitävää leiriytymistä. Lisäksi kranaattikeskitykset ovat pitäneet tehokkaasti ihmiset loitolla alueista.

Ihmisjäänteiden eettisistä vaikeuksista

Ihmisjäänteet, niiden etsiminen, tutkiminen, kohtalo ja esillepano ovat arkeologisen tutkimuksen etiikassa vaikeimmista tutkimuskohteista (ks. esim. Ranta 2011; Moilanen 2014). Konfliktialueilla ihmisiä kuolee useista syistä ja poikkeuksellisen paljon taisteluissa, pommituksissa, haavoittuneina, sairauksien ja nälän uhreina sekä teloituksissa ja etnisissä puhdistuksissa. Usein vainajan kohtalo ja ruumiin sijainti jäävät arvoituksiksi, ja yksilölliset hautaukset merkittyihin hautoihin ovat harvinaisia. Etsintöjen eettinen perustelu ei kuitenkaan ole niin yksiselitteistä kuin luulisi.

Sodissa kaatuneiden etsiminen on ollut yleistä Euroopassa etenkin I maailmansodan aikaisilla taistelukentillä, ja vainajan vieminen siunattuun maahan on usein tärkeä motiivi etsinnöille. Sodan aikana vainajat haudattiin yleensä joukkohautoihin taistelukenttien läheisyyteen tai toisinaan kauemmas sidontapaikkojen tai kaatuneiden kokoamispaikkojen lähelle (Roberts-haw & Kenyon 2008: 29, 151). Eri maiden välillä oli kuitenkin eroja. Sodan jälkeen vuonna 1920 siirrettiin Ranskan sallimana ja valtion kustantamana noin 300 000 ranskalaista vainajaa kotipaikkakunnilleen. Iso-Britannia puolestaan halusi jättää kustannus- ja tasa-arvosyistä vainajat alkupe- räisille hautapaikoilleen. Tunnistettavien vainajien kuljettamista kotiin pidettiin syrjintänä sellaisia perheitä kohtaan, joiden

omaisia ei kyettäisi löytämään tai tunnistamaan (Osgood 2005: 203). Sodan hävinneiden saksalaisten hautausmaiden kohtalot vaihtelivat, mutta monet tulivat kotiinsa palaavien pakolaisten tuhoamiksi. Perimätiedon mukaan Miraumontissa saksalaisvainajat kaivettiin sodan jälkeen ylös ja poltettiin läheisessä louhoksessa (Robertshaw & Kenyon 2008: 30–31). Ensimmäisen maailmansodan taistelukenttien arkeologia on viime vuosikymmeninä yleistynyt (ks. Osgood 2005: 172–211), ja vainajia tulee usein esille taistelupaikoilla sijaitsevilta pelloilta kyntötöiden yhteydessä. Näihin liittyvistä eettisistä ongelmista on kirjoitettu useissa eri teoksissa (Robertshaw & Kenyon 2008: 160–164; Lynch & Cooksey 2007: 155–156; Osgood 2005: 206). Suomi on sotilashautausten suhteen poikkeuksellinen, sillä täällä pyrittiin toisen maailmansodan aikana tuomaan sotavainajat oman kotipaikkakuntansa hautausmaalle (Blinnikka 2004: 9–11).

Sotavainajien kohtalo on yleensä sidoksissa maan ja kulttuurin perinteisiin. Usein esitetään, että sotavainajat pitäisi jättää taistelukentille sillä ”maa on jo heidän vereensä pyhittämää” ja vainajat pitäisi jättää rauhaan (Lynch & Cooksey 2007: 155). Samoin voidaan kyseenalaistaa vainajien etsiminen sellaisten omaisten vuoksi, jotka ovat jo saaneet rauhan menetyksensä kanssa. Pahimmillaan tutkimukset voivat avata jo umpeutuneita haavoja. Monien taistelukenttäärkeologioiden mielestä vainajien etsiminen on velvollisuus, tai kuten Royal Logistics Corps Museumin kuraattori Andy Robertshaw muotoili: ”Aikana ennen tuntelevyitä sotilaat kirjoittivat nimensä paperilapulle jonka pistivät taskuunsa [– –] he eivät halunneet tulla kadotetuiksi ja unohdetuiksi. Jos emme tee parastamme näiden miesten etsimiseksi ja löytämiseksi, se olisi kuin tappaisimme heidän toistamiseen” (Lynch & Cooksey 2007: 155).

Uskonnottomat vainajat ja vainajien oikeudet

Jo haudattujen vainajien kohtaloon ja muiston vaalimiseen voi liittyä eettisiä kysymyksiä. Vuonna 2010 Itäisen Suomenlahden kansallispuiston matkailuvideoprojektia Surffaa kaakkoon tehtäessä esille nousi 12.9.1941 itäisellä Suomenlahdella sijaitsevan Ulkotammion itälahden rantaan ajautuneen neuvostosotilaan kohtalo. Vainaja, joka taskusta löytyneiden papereiden perusteella todettiin 7.9.1922 syntyneeksi Jankelis Ebrilis Aziokaksi, oli haavoittunut 28.8.1941 ja kuollut ilmeisesti Tallinnasta Leningradiin matkalla olleen kuljetusaluksen tuhoutuksessa Suursaaren–Somerin alueella. Suomalaiset hautasivat ruumiin Ulkotammioon metsän siimekseen, ja hautajaisiin osallistuneista Paavo Heijari valmisti haudalle pystytetylle ortodoksiristille alumiinisesta pakinkannesta muistolaatan, johon merkittiin kuolinajaksi vainajan löytymispäivä. Haudasta tuli saaristossa nähtävyys. Ristin laatta varastettiin 1980-luvulla, jolloin edelleen elossa ollut Heijari valmisti uuden laatan ristiin (KySa 12.9.2011; surffaa-kaakkoon.fi).

Matkailuprojektin taustatyön yhteydessä osoittautui, että Jankelis Azioka olikin Latvian juutalaisia eikä ortodoksinen venäläinen. Latvian suurlähetystön ja Latvian juutalaisyhteisön kautta selvisi, että vainajan sukulaiset, isä, äiti, sisko ja veli sekä neljä muuta perheenjäsentä, olivat kuolleet Rumbulan metsässä tuhansien muiden latvianjuutalaisten joukkotuhossa (KySa 12.9.2011). Helsingin juutalainen seurakunta pystytti haudalle 12.9.2012 hepreankielisen muistolaatan ja haudalla pidettiin muistohetki juutalaisen perinteen mukaisesti (surffaakaakkoon.fi). Vanha ortodoksiristi sai jäädä haudalle.

Tapahtumalla oli suuri merkitys Latvian juutalaisille, olihan Azioka paitsi haudattu, mutta saarella vierailijat olivat myös hoitaneet hautaa vuosikymmenien ajan. Tähän sotahistorialliseen tapahtumaan liittyy kuitenkin yksi mielenkiintoinen seikka: Aziokalta löydettyjen papereiden perusteella hän oli Komsomolin, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen nuorisjärjestön jäsen (KySa 12.9.2011). Tämä herättää kysymyksen siitä, oliko Azioka mahdollisesti ateisti? Ateisti, jonka haudalla on nyt kahden eri uskontokunnan tunnus? Arkeologin ei pidä pitää vainajan identiteettiä yksiselitteisenä, ja vaikeutena Aziokan kaltaisissa tapauksissa onkin, kenen puoleen tulisi kääntyä haudan suhteen. Arkeologian eettisten perusteiden luonnoksen kohdan 2 perusteella ”tiedottamisesta tulee huolehtia virallisen tahon kanssa (esim. saamelaisia koskevissa asioissa Saamelaiskäräjien, luterilaista kirkkoa koskevissa asioissa Kirkkohallituksen, ortodoksista kirkkoa koskevissa asioissa xxx: kanssa)” (Halinen 21.10.2014). Kenen puoleen käännytään uskonnottomien asioissa?

Uskonnottomien vainajien asemasta sota-aikana on Suomessa käyty viimeksi keskustelua, kun Suomen itsenäistymisestä ja sen jälkeen alkaneesta sisällissodasta tuli kuluneeksi 90 vuotta vuonna 2007. Haminan Husulan hautausmaalla pidettiin kaatuneiden muistopäivänä 20.5.2007 sovinnon juhla, jossa siunattiin alueen kuolleet punaiset, jotka jäivät sodan aikana ilman sitä (HS 21.5.2007). Valtiotieteiden maisteri Teuvo Kantola esitti 29.5. Helsingin Sanomien mielipidepalstalla kysymyksen sellaisten vainajien siunaamisesta, jotka eivät olleet kristinuskon kannattajia. Sodan aikaan ateistienkin oli pakko kuulua kirkkoon, ja punaisiin kuuluneiden sosialidemokraattien tavoitteisiin kuului uskonnonvapaus ja maksuton kunnallinen

hautaus. Kantolan mukaan siunaajan olisi pitänyt ottaa selville, ketkä haudatuista olivat uskovaisia ja siunata vain heidät (HS 29.5.2007). Kirkon ja siunauksen asemasta käytiin vilkasta keskustelua (ks. HS 30.5.2007; 31.5.2007; 5.6.2007), ja eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedtille kanneltiin Ahveniston hautausmaalla toimitetusta vuoden 1918 vainajien siunauksesta. Kantelijan mukaan siunaus loukkasi vainajien vakaumusta, sillä heidän joukossaan saattoi olla useita eri uskontokuntia ja kansalaisuuksia. Lindstedtin mukaan vainajilla ei ole perusoikeuksia, joten siunaus ei loukannut uskonnonvapautta (HS 20.11.2007).

Vastaavaa keskustelua on käyty myös Espanjassa sisällissodan (1936–1939) tasavaltalaisten puolella taistelleista ja tällöin on repatriaatioita suunniteltaessa esitetty myös vaihtoehtoja uskonnollisille rituaaleille. Arkeologi Layla Renshaw on kirjoittanut sekulaarien ja uskonnollisten rituaalien asemasta teoksessaan *Exhuming Loss* (Renshaw 2011: 204–211). Toisin kuin Suomessa, vainajien kommunistinen tausta on edelleen useissa perheissä vaiettu asia. Siitä, että monet teloitettiin poliittisten mielipiteiden ja aktiivisuuden vuoksi vaietaan tai asia yritetään kiertää. Muuan omainen sanoi muun muassa, ettei hänen isänsä ollut ”kommunisti, vaan erittäin hyvä mies”, vaikka ainoa isästä jäljellä oleva muisto oli kommunistisen puolueen jäsenkirja (Renshaw 2011: 91). Vainajia etsivän La Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica (ARMH) toimintaa kritisoivan Jose Maria Pedreñon mukaan ARMH kaivaa esiin vainajia, mutta ei Francoa vastaan taistelevien historiallista muistoa. He ”vievät luut hautausmaalle miettimättä asiaa sen kummemmin”. Layla Renshaw’n mukaan perheiden keskuudessa näistä asioista kuitenkin keskustellaan, mutta hautauksista puuttuu poliittinen

ulottuvuus (Renshaw 2011: 205). ”Sosialistisia hautajaismenoja” kannattavien mukaan vainajien poliittinen identiteetti menee biologisten siteiden edelle (Renshaw 2011: 205). Uudelleenhautauksissa tulisi siis käyttää sosialistisia rituaaleja, joiden jälkeen tulisi vasta omaisten vuoro suorittaa omat hautajaismenonsa. Sosialistisilla riiteillä ylläpidettäisiin niitä aatteita, joiden vuoksi haudattava kuoli. Foro por la Memorian, kommunistisen tasavaltalaisuuden muistoa kampanjoivan järjestön jäsenen Marianon mukaan tasavaltalaisvainajien hautaaminen ristien alle saattaisi antaa sadan vuoden päästä vaikutelman, että he kuolivat koska olivat katolilaisia. Mariano katsoo, että tasavaltalaisuutta tulisi vaalia kollektiivisella rituaalilla ja hautamonumentilla (Renshaw 2011: 205–206).

Oikeushammaslääkäri Helena Ranta on usein pyrkinyt tuomaan esille vainajien oikeudet (Niemi 2008: 222). Etenkin konfliktiarkeologiassa, jossa tutkittavat vainajat ovat usein kohdanneet ennenaikaisen ja väkivaltaisen kuoleman, on vainajan asemaa punnittava tarkkaan eettisesti. Mitä vainaja edustaa? Keillä on ”oikeus” vainajan muistoon ja siihen, minkä vuoksi hän kuoli konfliktissa? Don Camillosta tunnettu italialainen kirjailija Giovanni Guareshi kirjoittaa aiheesta sattuvasti sotavankeusvuosiaan käsittelevän *Humoristin salainen sotapäiväkirja* alkuluvussa Käyttöohjeet: ”Minä olen vielä sama demokraatti kuin silloin. Tosin vailla luteita ja täitä ja kirppuja; vailla rottia jotka kävelevät kasvoillani, vailla nälkää, jopa vailla ruokahuakin, sen sijaan minulla on paljon tupakkaa, mutta olen kuitenkin sittenkin sama demokraatti kuin silloin, enkä sanoisi leiristämme sanaakaan jota leirillä olleet eivät ole hyväksyneet. Leirillä olleet, niin elävät kuin kuolleet. Sillä todellisessa demokratiassa on otettava lukuun myös

Vainajat.” (Guareshi 1968: 13).

Lähteet ja kirjallisuus

Käytetyt lyhenteet

ARMH = La Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica

Etyj = Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö

HS = Helsingin Sanomat

KySa = Kymen Sanomat

Painamattomat lähteet

Nisula, K. 2000. Mustamaan saaren kasvillisuus ja kasvisto. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Ekologian ja systematiikan laitos. Systemaattisen biologian osasto.

Painetut lähteet

Blinnik, A. 2004. *Sotavainajiamme rajan takaa. Suomen sodissa 1939–45 kentälle jääneiden etsinnät ja muistin vaaliminen*. Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry, Kaupunki.

Guareshi, G. 1968 [1949] *Humoristin salainen sotapäiväkirja*. WSOY Porvoo.

Hunter, J. et al. 1997 [1996]. *Studies in Crime: An Introduction to Forensic Archaeology*. Routledge, London.

Hunter, J. & Cox, M. 2005. *Forensic Archaeology. Advances in theory and practice*. Routledge, London.

Karjalainen, M. 2011. Suomalaista käytännön sotataittoa. Sotilaiden keksintöjä jatkosodassa. *Tiede ja ase* 69 (2011): 193–205. Osoitteessa <http://ojs.tsv.fi/index.php/ta/article/view/7474/5829> (käytet-

ty 24.3.2015)

Kuusela, K. 2004. Lapin miinasota 1944. *Suomen Sotilas* 6/2004: 54–49.

Laine, J-P. 2004. Variksenjalasta torpedoon. Maamiinat osa 1. *Suomen Sotilas* 4/2004: 22–26.

Lynch, T. & Cooksey, J. 2007. *Battlefield archaeology*. Tempus Publishing, Liverpool.

Niemi, K. 2008. *Helena Ranta – Ihmisen jälki*. Karisto, Hämeenlinna.

Nieminen, J. 2009: *Santahamina - Sotilassaaren luonnonaarteet*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki.

Osgood, R. 2005. *The Unknown Warrior. An archaeology of the common soldier*. Sutton Publishing, Stroud.

Ranta, H. 2011. Etiikka hautakaivauksilla. Salo, K. & Niukkanen, M. (toim.) *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät*. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22: 8–11. Museovirasto, Helsinki.

Renshaw, L. 2011. *Exhuming Loss. Memory, Materiality and Mass Graves of the Spanish Civil War*. Left Coast Press, Walnut Creek, California.

Robertshaw, A. & Kenyon, D. 2008. *Digging the Trenches. The Archaeology of the Western Front*. Pen & Sword Military, Barnsley.

Virkkunen, J. 2012. *Miinojen ja räjähteiden siviiliuhrit Pohjois-Suomessa 1944–1949*. Kirja kerrallaan, Espoo.

Sanomalehdet

Monet sisällissodassa kuolleet punaiset ovat haudoissa yhä siunaamatta. *Helsingin Sanomat* 21.5.2007.

Siunattiinko punaisia vastoin vakaumusta? *Helsingin Sanomat* 29.5.2007.

Punaisten siunaaminen on kädenojennus. *Helsingin Sanomat* 30.5.2007.

Siunaus on hyvän tahdon ele. *Helsingin Sanomat* 31.5.2007.

Kirkon pitäisi vain pyytää anteeksi. *Helsingin Sanomat* 5.6.2007.

Kansalaissodan uhrin sai siunata jälkikäteen. *Helsingin Sanomat* 20.11.2007

Professori Helena Ranta tyrmistyi Sergei Lavrovin Kosovo-väitteistä. *Helsingin Sanomat* 2.6.2010.

Saaren sotilas sai historiansa takaisin. *Kymen Sanomat* 14.9.2011.

Verkkolähteet

Finlex.fi

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1997/19970183>

HE 183/1997. Hallituksen esitys Eduskunnalle ampuma-aselainsäädännön ja laiksi poliisilain 23 §:n sekä laiksi poliisin henkilökäytöstä annetun lain 19 ja 20 §:n muuttamisesta. (käytetty 24.3.2015)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050390>

3.6.2005/390. Laki vaarallisten kemikaalien ja räjähteiden käsittelyn turvallisuudesta. (käytetty 24.3.2015)

Harjureitti.fi

http://www.harjureitti.fi/suomi/default2.asp?active_page_id=198 (käytetty 24.3.2015)

Kauhanen, Riku 2009. Luonnonperintöä sotilas- ja konfliktialueilla. *Kuriositeettikabinetti* 2/2009.

http://kuriositeettikabi.net/numero9/KK%20syksy%202009%20pdf/Kauhanen_KK-2-09.pdf (käytetty 24.3.2015)

Moilanen, Ulla 2014: Ihmisjäänteiden näytteilleasettamisen eettisyydestä museoissa. *Kuriositeettikabinetti* 1/2014. <http://kuriositeettikabi.net/01-2014/arkisto/12014moilanen.pdf> (käytetty 24.3.2015)

Surffaakaakkoon.fi. Sotilaan hauta. http://surffaakaakkoon.fi/itainensuomenlahti/#/video/Sotilaan_hauta/Sotilaan%20hauta (käytetty 24.3.2015)

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Sodanajan pikkukeksintöjä N:o 1. Päämajan koulutusosaston kirje n:o 6305/Koul. 2/4 sal. 7.12.1943. T 9911/14. KA.

Muut lähteet

Halinen, Petri. Sähköpostitse 21.10.2014 arkeologi-listalle lähetetty luonnos ”Arkeologian eettiset periaatteet”.

Riku Kauhanen

Kirjoittaja on filosofian maisteri Turun yliopiston arkeologian (2012) ja folkloristikan (2014) oppiaineista ja on erikoistunut konfliktiarkeologiaan.

Verkkoyhteisöjä ja luonnossa liikkumista: metallinetsinnän harrastamisesta Suomessa

Päivi Maaranen

Johdanto

Metallinetsintä on käytetty Suomessa arkeologiassa 1960–1970-luvulta alkaen. Lisäksi sitä on ilmeisesti käytetty harrastusmielessä Suomessa vähintään 1970-luvulta alkaen. Harrastuksen vaikutuksista arkeologisiin kohteisiin ja tietoon keskusteltiin vilkkaammin mm. 1990-luvulla. Voimakas harrastuksen nousu alkoi 2010-luvulla, ja sen vaikutukset ovat alkaneet näkyä laajemmin myös arkeologien työssä ja keskusteluissa. (Ks. enemmän esim. Tuovinen 1992; Halinen 1997; Immonen & Kinnunen 2014; Maaranen 2015a.)

Kiinnostava piirre harrastuksen nousussa ovat mielestäni internetin tarjoamat yhteydenpitokeinot ja niiden kautta syntyvät yhteisöt. Metallinetsinnän harrastamisen yleisen kuvaamisen lisäksi tavoitteenani on seuraavassa pohtia sitä, mitä verkkoyhteisöt ja niiden synnyttämä yhteisöllisyys metallinetsinnän harrastamisessa on. Esittelen lyhyesti Museoviraston vuonna 2014 tekemää, metallinetsintään liittyvää kyselyä. Lisäksi pohdin erityisesti sen yhteisöllisyyteen ja erilaisten palveluiden kysyntään liittyviä tuloksia. Metallinetsinnän harrastajien mielipiteiden ja käsityksien lisäksi käsittelen myös arkeologien näkemyksiä. Näin tarkasteluni kohteena ovat erityisesti kyselytutkimuksen kahden suurimman vastaajaryhmän vastaukset ja niiden kautta ilmi tulevat asiat.

Museoviraston kyselytutkimus 2014

Vuonna 2014 Suomessa tehtiin kolme metallinetsintää ilmiönä kartoittavaa kyselytutkimusta. Ensimmäisen toteutti Espoon kaupunginmuseo, joka suuntasi kyselyn metallinetsinnän harrastajille (Siltainsuu & Wessman 2014). Toisen kyselyn toteutti Turun yliopisto, jonka kysely oli avoin kaikille metallinetsinnän harrastajille, mutta suunnattu vain otokseen arkeologeja (Immonen & Kinnunen 2014). Kolmannen kyselytutkimuksen teki Museovirasto, jonka kysely oli suunnattu kaikille asiasta kiinnostuneilla riippumatta siitä, olivatko nämä harrastajia, arkeologeja tai muuten asiaa kommentoimaan halukkaita muita kansalaisia (Maaranen 2015a).

Yhdeksi syyksi näin monen kyselytutkimuksen toteuttamiseen voi mielestäni arvioida metallinetsinnän viime vuosina Suomessa saaneen julkisuuden ja sen herättämän keskustelun. Keskustelu on ollut myös kriittistä, mikä on tyypillistä kansainvälisellekin keskustelulle aiheesta (esim. Thomas 2009; Ulst 2012; Sánchez 2013; Thomas 2014). Joissakin maissa keskustelu ja kokemukset ovat olleet myös myönteisiä, mistä näkyy merkkejä Suomessakin (vrt. Svensson 2012: 207; Siltainsuu & Wessman 2014: 39).

Museoviraston kyselytutkimus oli Webropol-muotoinen ja se julkistettiin Kulttuuriympäristön suojelun facebook-sivulla

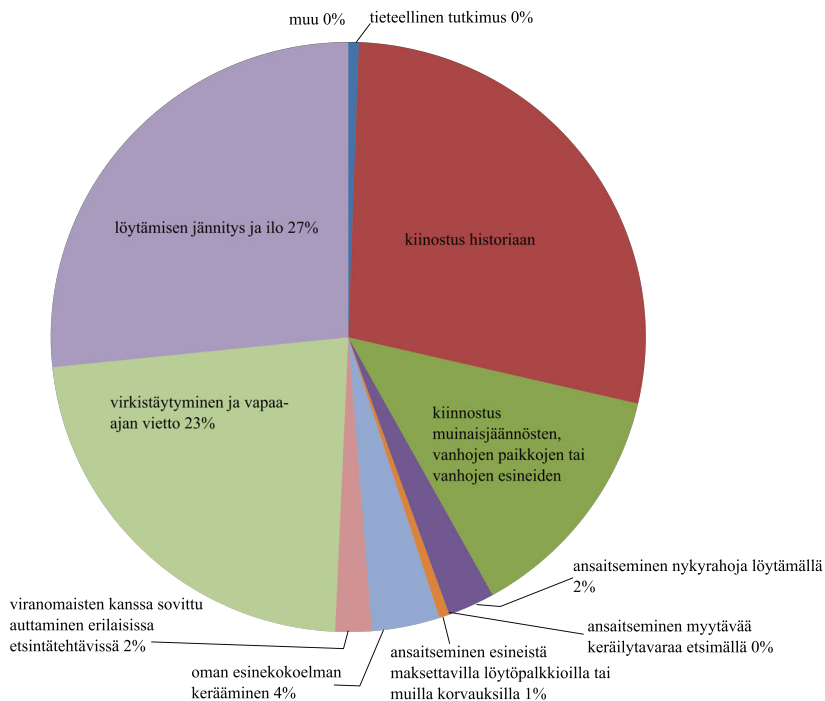
omana tapahtumasivunaan syksyllä 2014 (Museovirasto 2014). Kyselyn aikana tapahtumasivulla pyrittiin tiedottamaan tutkimuksen etenemiseen liittyvistä asioista ja vastaamaan tutkimusta koskeviin tiedusteluihin. Samalla tarjottiin yksi kanava mahdollista keskustelua varten. Tällaista ei kuitenkaan tapahtumasivulle erityisemmin syntynyt.

Kyselytutkimukseen osallistui yhteensä 221 vastaajaa. Heistä 125 oli metallinetsinnän harrastajia, 21 arkeologian harrastajia, 42 arkeologian ammattilaisia ja 33 muita vastaajia. Pääosa vastaajista oli täten metallinetsinnän harrastajia (57 % vastaajista) ja arkeologeja (19 % vastaajista). Arkeologian harrastajia tutkimukseen vastasi ennalta odotettua pienempi määrä (9 % vastaajista) ja muiden vastaajien osuus (15 % vastaajista) oli ennakoitua suurempi.

Viime mainittu kertoo mielestäni siitä, että metallinetsintä herättää yleistä kansalaisten kiinnostusta ilman että he olisivat harrastuksen kanssa itse suoraan tekemisissä.

Tutkimuksen tulosten perusteella metallinetsinnän harrastaja on useimmiten miespuolinen ja iältään 20–60-vuotias (94 % vastaajista). Hän on vain melko harvoin metallinetsinharrastajien yhdistyksen jäsen (26 % vastaajista). Puolet harrastajista käyttää etsintä mieluiten yksin, neljäsosa toverin kanssa ja miltei viidesosa perheen kanssa. Suosituimpia etsintäpaikkoja ovat pellot, metsät ja uimarannat. Lisäksi etsintä käytetään usein muilla rannoilla, pihoissa ja puutarhoissa. Yli 80 % vastaajista oli aloittanut metallinetsimen käytön 2010-luvulla, mutta 5 % ilmoitti aloittaneensa 1980-luvulla ja 3 % 1990-luvulla.

Kaavio 1. Metallinetsinnän harrastajavastaajien ilmoittamat ensisijaiset syyt etsintään.

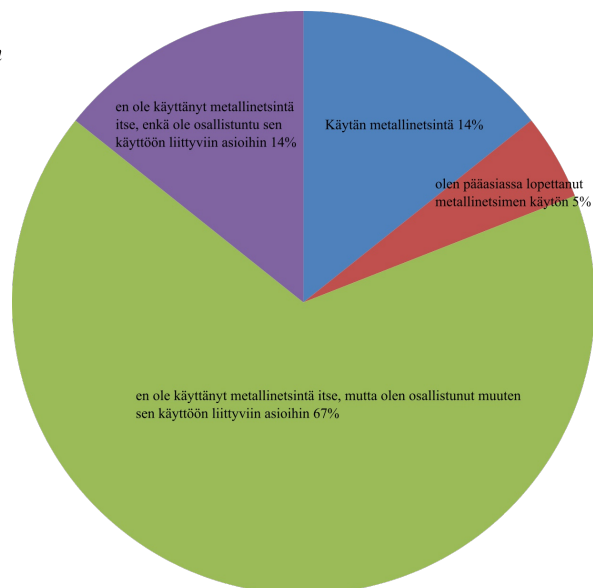
Yleisimmäksi syyksi etsimen käyttöön etsinnän harrastajat ilmoittivat vanhojen rahojen, muiden vanhojen esineiden ja löytötavaroiden etsimisen. Useimmiten etsinnän perusteena olivat vapaa-ajan vietto, rentoutuminen ja jännityksen ja ilon tunteukset. Lisäksi perusteina mainittiin mm. yleinen kiinnostus historiaan ja halu löytää vanhoja paikkoja ja muinaisjäännöksiä (kaavio 1). Edellä esitetyt tulokset ovat monella tapaa samansuuntaisia Espoon museon ja Turun yliopiston kyselytutkimuksien tulosten kanssa (Siltainsuu & Wessman 2014: 39; Immonen & Kinnunen 2014: 107, 110, 111–113). Tältä pohjalta voikin mielestäni varovasti arvioida kaikkien tutkimusten antavan suhteellisen luotettavaa tietoa asiasta.

Kyselytutkimukseen vastanneista arkeologeista pääosa eli 57 % oli naisia. Se poikkeaa metallinetsinnän harrastajien parista vastanneista, joista vain 8 vastaajaa eli noin 6 % oli naisia. Pääosa arkeologivastaajista eli 93 % oli iältään 20–60-vuotiaita. Sen vuoksi tutkimuksen voi mielestäni todeta kartoittaneen pääosin nuorten ai-

kuisten ja keski-ikäisten mielipiteitä kummassakin vastaajaryhmässä. Vastanneista arkeologeista suurin osa oli ammattilaisyhdistyksen tai -seuran jäseniä. Vajaa kolmasosa eli 31 % vastanneista ei ollut minkään yhdistyksen jäsen. Tässäkin suhteessa vastanneet metallinetsinnän harrastajat ja arkeologit erosivat toisistaan selvästi.

Tutkimukseen vastanneista arkeologeista 19 % eli kahdeksan henkilöä oli käyttänyt tai käytti metallinetsintä (kaavio 2). Pääosa ei itse käyttänyt etsintä, mutta oli osallistunut sen käyttöön liittyviin asioihin. Kuusi arkeologivastaajaa ei ollut koskaan käyttänyt metallinetsintä eikä osallistunut sen käyttöön liittyviin asioihin. Pääosalla arkeologivastaajista ei täten ollut omaa käytännön kokemusta metallinetsimen käytöstä laitteena. Etsintä käyttäneistä arkeologeista viisi oli aloittanut käytön 2000-luvulla ja kolme 2010-luvulla. He käyttivät etsintä yksinään tai toisen ammattilaisen kanssa pelloilla, metsissä ja muinaisjäännöksillä arkeologisissa kenttätöissä.

Kaavio 2. Arkeologivastaajien ilmoittama kokemus metallinetsintään liittyvissä asioissa.

Yhteenvedona voi mielestäni todeta, että metallinetsinnän harrastajien tietämys metallinetsinnästä perustuu kokemuksiin. Arkeologeilla on sen sijaan vähemmän laitteen käyttökokemusta, mutta kuitenkin tietoa metallinetsimestä ja sen käytöstä. Lisäksi voi todeta, että harrastajavastaajien ryhmässä edustuvat eri vuosikymmeninä harrastuksensa aloittaneiden mielipiteet. Metallinetsintä käyttävistä arkeologeista tutkimukseen olivat osallistuneet vain 2000-luvulla tai sen jälkeen etsimen käytön aloittaneet. Etsimen käytön syyt poikkesivat eri vastaajaryhmissä selvästi. Harrastajien osalta painottuivat vapaa-aikaan ja sen viettoon liittyvät asiat. Arkeologien metallinetsimen käyttö liittyi puolestaan selkeästi ammatillisiin yhteyksiin ja tavoitteisiin.

Verkkoyhteisöt ja metallinetsinnän harrastaminen

Metallinetsinnän harrastamisessa on mielestäni kiinnostavaa myös se, miten harrastajat järjestäytyvät. Museoviraston kyselytutkimuksessa arkeologivastaajista 69 % ilmoitti olevansa jonkin ammattilaisyhdistyksen tai seuran jäsen, ja arkeologian harrastajavastaajistakin yli 50 % oli jonkin harrastajayhdistyksen tai -seuran jäsen. Metallinetsinnän harrastajavastaajista vain 26 % ilmoitti olevansa jonkin harrastajayhdistyksen tai -seuran jäsen. Lisäksi puolet ilmoitti käyttävänsä metallinetsintä yleisimmin yksin ja neljäsosa etsijätoverin kanssa.

Tulokset kertovat mielestäni siitä, että harrastajat ovat yhteydessä usein toisiinsa harrastajiin muilla tavoin kuin suorissa henkilökontakteissa. Lisäksi he hankkivat myös tiedon harrastamisesta muilla keinoin kuin esimerkiksi yhdistyksien kautta. Metallinetsijöiden avoimen ja suurimman verkkofoorumin jäsenmäärä oli esimerkik-

si yli 3400 henkeä huhtikuussa 2015 (aaremaanalla.com 2015). Mielestäni voikin olettaa, että harrastamisen kannalta olennaisia ovat verkossa syntyvät yhteydet toisiin. Ne mahdollistavat kommunikaation ja yhteisöjen muodostumisen ilman fyysistä kontaktia.

Verkkoyhteisöihin liittyy sähköinen yhteisöllisyys, mikä on internetin ja muidenkin sähköisten välineiden kautta tapahtuvaa ryhmien ja yksittäisten henkilöiden kohtaamista (Heinonen 2008: 13–15). Tälle tyypillistä on yhteisön olemassaolo ilman, että siinä toimivat ihmiset kokisivat keskinäistä yhteisöllisyyttä. Lisäksi tällaisiin verkkoyhteisöihin osallistuvat nähdään enemmänkin aktiivisina toimijoina kuin katsojina ja vastaanottajina. (Raivio 2014.) Avoimet verkkoyhteisöt mahdollistavat mielestäni usein vapaan osallistumisen ja asioiden seuraamisen myös anonyyminä. Tämän vuoksi yksityisyytensäkin säilymistä haluava voi keskustella ja tuoda mielipiteensä, tietonsa ja kysymyksensä esille. Yksin toimiva ja järjestäytymätön harrastaja ei ole siten ole välttämättä yksinäinen. Sen sijaan hän on sellaisen yhteisön jäsen, jossa hän kohtaa muita sitoutumatta yksityishenkilönä järjestäytyneeseen yhdistykseen tai muuhun vastaavaan organisaatioon.

Mielestäni tämä sähköisen yhteisöllisyyden vaikutus näkyy jossakin määrin myös Museoviraston kyselytutkimuksen vastauksissa. Esimerkiksi yleisimmäksi syyksi etsimen käytön aloittamiseen metallinetsinnän harrastajavastaajat mainitsivat internetin keskustelupalstojen kautta saadun tiedon (22 % vastaajista). Arkeologivastaajat mainitsivat samassa asiassa yleisimmäksi syyksi tieteellisen julkaisun tai esitelmän seminaarissa. Tutkimuksen vastauksissa tuli myös esiin, että tietoa löydöistä ja löytöpaikoista ei ilmeisesti koeta

saatavan riittävästi verkossa kummankaan vastaajaryhmän mielestä. Tämän voi mielestäni arvioida tarkoittavan sekä määrällistä että laadullista tarvetta suhteessa internetissä olevan tiedon määrään ja luonteeseen.

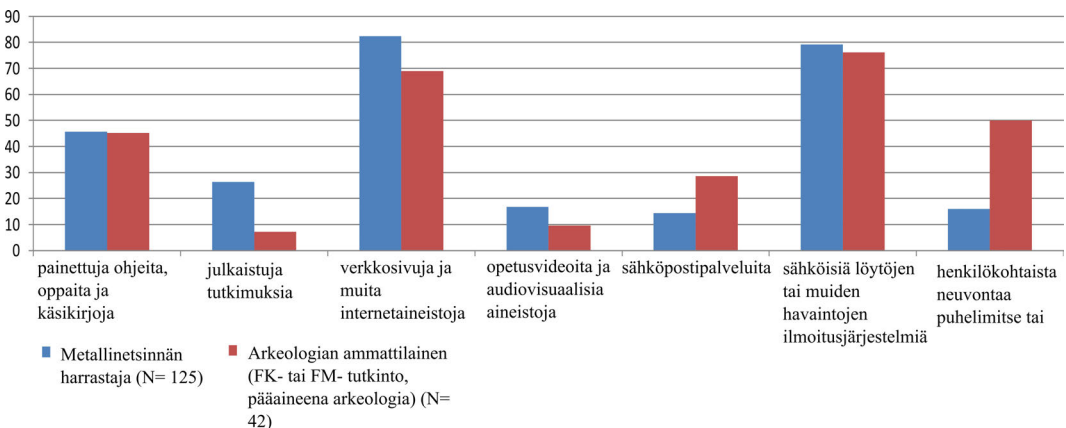
Kumpikin vastaajaryhmä toivoi löytöasioiden hoidon tehostamista erilaisilla sähköisillä tavoilla (kaavio 3). Toiveet palveluiden kehittämisestä painoutuivat erityisesti toiveisiin verkkosivuista ja muista verkkoaineistoista. Lisäksi toivottiin sähköisiä löytöjen ja muiden tietojen ilmoitusjärjestelmiä. Muiden palvelujen olemassaoloa ja niiden kehittämistä pidettiin vähemmän tärkeinä. Kumpikaan vastaajaryhmä ei kuitenkaan pitänyt sähköisiä palveluita riittävinä palvelumuotoina, vaan lisäksi toivottiin muutakin. Erityisen tärkeäksi nähtiin kummassakin vastaajaryhmässä erilaisten palvelujen kehittäminen yhteistyössä ammattilaisten ja harrastajien kanssa.

Museoviraston kyselytutkimukseen liittyi myös vapaan kommentoinnin mahdollisuus.

Vapaassa kommentoinnissa ei arkeologivastaajista kukaan ottanut esille sähköiseen yhteisöllisyyteen liittyviä asioita suoraan, mutta harrastajavastaajista osa kommentoi selkeästi niitäkin. Ensinnäkin tuotiin esiin toive Museoviraston verkotoimittajasta, joka huolehtisi harrastajafoorumien keskusteluissa esiin tulevien virheellisten väittämien oikomisesta. Lisäksi toivottiin metallinetsinnästä selkeää sivustoa harrastajille verkossa. Vanhoista kartoista toivottiin löydettyjen kappaloita verkosta ja Museovirastoa toivottiin niiden julkistajaksi. Erilaisten karttojen osalta toivottiin myös palvelua, missä rauhoitettujen alueiden lisäksi olisivat tiedot niiden sijainnista ja maanomistajista. Yhtenä toiveena esitettiin myös sähköistä ilmoituslomaketta havainnoista. Erikseen vielä kommentoitiin sitä, että on liikaakin useita erilaisia internetin kautta rakentuvia yhteyksiä ja yhteisöjä.

Vapaitten kommenttien perusteella voi mielestäni päätellä, että osa metallinetsinnän harrastajista ei välttämättä tiedä jo olemassa olevista sähköisistä palveluista.

Kaavio 3. Metallinetsinnän harrastajavastaajien ja arkeologivastaajien näkemykset tarvittavista palveluista.

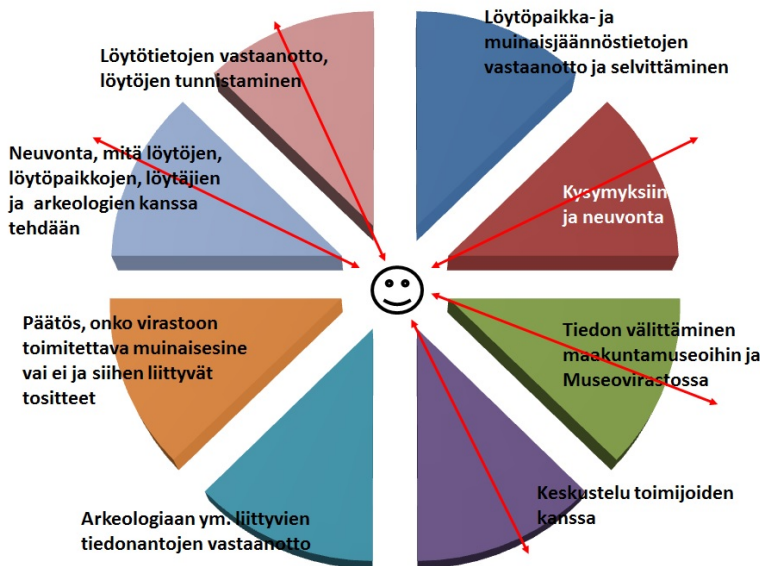

Lisäksi osa harrastajista ilmeisesti kokee erilaisten verkkoyhteisöjen ja -palvelujen määrän jopa liiallisina. Lisäksi vaikuttaa siltä, että keskusviranomaisen eli Museoviraston aktiivisuuden toivovaan vielä lisääntyvän. Erilaisia toivottuja palveluita pystytäänkin ilmeisesti ainakin jossain määrin kehittämään lähivuosina Museovirastossa mm. sähköisen löytöilmoitusjärjestelmän yhteydessä (Kostet 2015). Jotkin toiveet saattavat puolestaan olla mahdottomia toteuttaa sellaisinaan, mutta niihin ainakin osittain vastaavia sähköisiä palveluja on jo olemassa. Näitä ovat esimerkiksi Museoviraston Kulttuuriympäristön rekisteriportaali ja verkkosivujen tietosivu oppaineen (Museovirasto 2015a; Museovirasto 2015b; Maaranen 2015b; Maaranen 2015c). Lisäksi Arkistolaitoksella on Digitaaliarkisto ja Maanmittauslaitoksella Paikkatietoikkuna palveluihin (Arkistolaitos 2015; Maanmittauslaitos 2015).

Verkkoyhteisöt ja arkeologit

Museoviraston kyselytutkimuksen tulosten perusteella voi mielestäni todeta yleisesti sen, että metallinetsinnän harrastajat toivovat enemmän sähköistä yhteydenpitoa ja verkostoitumista kuin arkeologit. Harrastajien näkökulmasta verkkoyhteisöt tarjoavat ilmeisesti nopeita keskustelun ja tiedon välittämisen mahdollisuuksia ilman tiiviimpää sitoutumista ryhmään. Tällöin myös oma itsenäisen harrastamisen mahdollisuus säilyy. Verkkoyhteisössä myös eri puolilla maata harrastavat voivat olla yhteydessä toisiinsa helposti ja vapaamuotoisesti. Verkkoyhteisöt tarjoavatkin mielestäni hyvät mahdollisuudet osallistua keskusteluihin, välittää tietoa ja kohdata erilaisia ihmisiä.

Sähköisiä kohtaamisen paikkoja on verkossa jo melko paljon. Näitä ovat mm. erilaiset keskustelupalstat, joista osa on

Kuva 1. Museoviraston palvelusähköpostin metallinilmaisinfat@nba.fi toiminta. Punainen nuoli osoittaa niitä toimintoja, missä yhteydessä sähköisellä vuorovaikutuksella on erityinen rooli.

kansalaisvetoisia ja ainakin yksi ammattilaisvetoinen (esim. aaremaanalla.com 2015; Aikojen alusta 2015; suomi24.fi 2015; Artefacta 2015). Lisäksi joillakin harrastajayhteisöillä on omia sivustojaan verkossa. Monet näistä viimeisimmistäkin harrastajayhteisöistä ovat ilmeisesti rekisteröitymättömiä, mikä viittaa mielestäni melko vapaamuotoiseen järjestäytymistapaan. Museovirastollakin on oma sähköinen palvelunsa eli palvelusähköposti metallinilmais[at]nba.fi kaikille toimijoille (kuva 1). Joillekin tämä palvelu vaikuttaa olevan yksi vuorovaikutuksen kanavista (kaavio 4).

Mielestäni vaikuttaa myös siltä, että arkeologit ovat tervetulleita metallinetsinnän harrastajien verkkoyhteisöihin ja heitä toivotaankin mukaan. Arkeologille on varattuna monta roolia, joissa hän voi näissä yhteisöissä toimia. Ennen kaikkea hänen toivotaan mielestäni olevan luotettava ilmiöiden tunnistaja. Lisäksi hänen toivotaan kohtaavan muut yhteisön jäsenet tasavertaisena keskustelukumppanina eli asiasta kiinnostuneena muiden joukossa. Yksi rooli arkeologille muodostuu myös kertojana, joka auttaa hahmottamaan men-

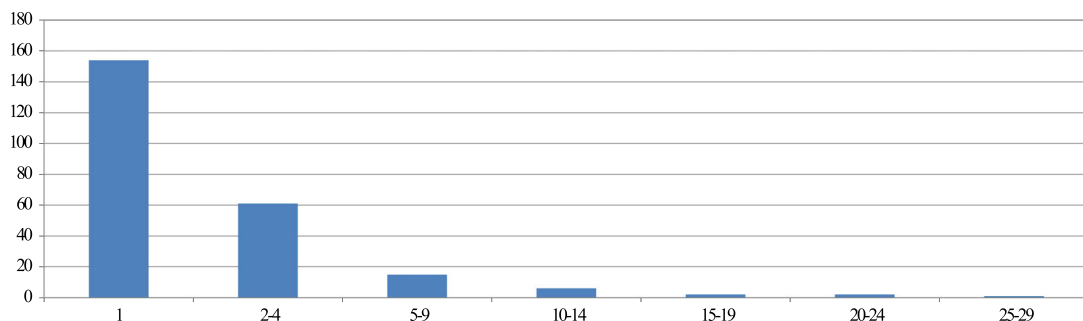
neisyyttä paremmin. Näin yhteisön jäsenet ymmärtävät myös paremmin arkeologisen kulttuuriperinnön merkityksen. Tähän liittyy mielestäni myös arkeologin rooli asiantuntijana ja oikean tiedon lähteenä.

Yhteenveto

Metallinetsintä on kansalaisten harrastamisen muoto, joka vaikuttaa monella tapaa tunteisiin mutta myös arkeologiseen kulttuuriperintöön. Sen avulla saadaan uutta tietoa menneisyydestä, mutta se voi myös uhata kulttuuriperintömme säilymistä (Haapala 2014; Moilanen 2015: 2-3). Joissakin maissa metallinetsintä on johtanut suoranaiseen kulttuuriperinnön ryöväämiseen (vrt. Dobat 2013; Sánchez 2013; Campbell & Thomas 2013; Yakemenko 2013; Östergren 2013: 55–56). Metallinetsintää ilmiönä olisikin ilmeisesti pyrittävä pohtimaan siinä sosiaalisessa kontekstissa, missä se kulloinkin esiintyy.

Museoviraston kyselytutkimuksessa metallinetsintää koskevien näkemysten selvä erilaisuus harrastajien ja ammattilaisten välillä tuli selkeästi esiin kysyttäessä vastaajien mielipidettä harrastusta koskevista

Kaavio 4. Harrastajayhteydenottajien määrä Museoviraston palvelusähköpostiin vuosina 2012–2014. Pääosa on ottanut yhteyttä vain kerran, mutta osa kymmenen kertaa tai enemmän. Palkit kuvaavat harrastajayhteydenottojen määrää vuosina 2012–2014 (31.12.2014 mennessä, 241 henkilöä, 571 yhteydenottoa)

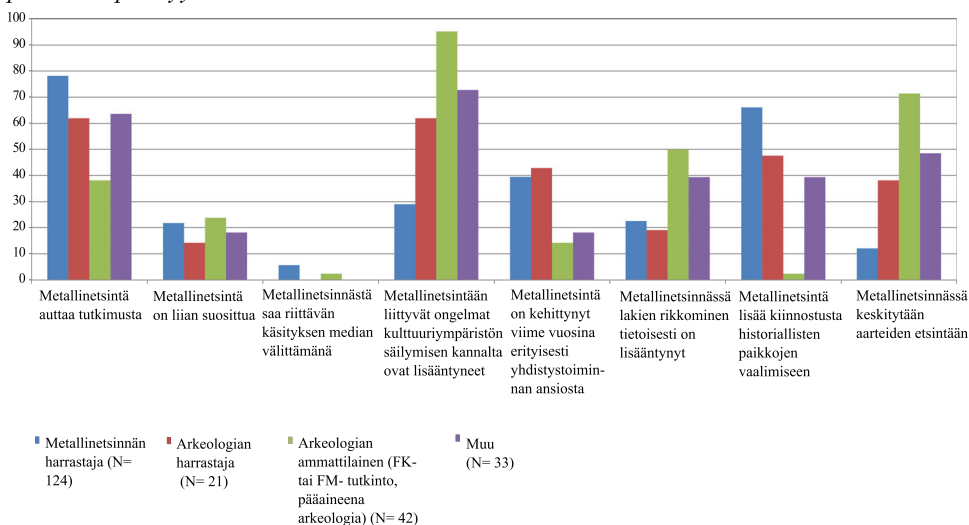
väittämistä (kaavio 5). Harrastajat arvioivat etsinnän auttavan tutkimusta ja lisäävän kiinnostusta historiallisten paikkojen vaalimiseen. Lisäksi he arvioivat harrastajien löytöjen muuttaneen kuvaa menneisyydestä. Arkeologien ja osittain myös vastaajaryhmän muu käsitykset metallinetsinnästä olivat kielteisempiä. Se nähtiin aarteidenetsintänä ja sen katsottiin lisänneen kulttuuriympäristön säilymiseen liittyviä ongelmia. Lisäksi arvioitiin, että lakien rikkominen on tietoisesti lisääntynyt metallinetsinnässä.

Edellä esitetty näkökulmien erilaisuus metallinetsintää koskevien väittämien osalta muistuttaa mielestäni asiasta keskustelun haasteista. Keskustelijat voivat olla eri mieltä asioista ja joskus hyvin voimakkaasti. Tämä mielipiteiden erilaisuus on mielestäni tärkeä ottaa huomioon kohdattaessa eri toimijoita verkossa ja muissakin yhteisöissä. Erilaisten näkemysten tiedostaminen ja ymmärtäminen auttaa keskustelussa, joka erityisesti verkkoyhteisöissä saattaa kulkeutua aivan eri linjoille kuin

alussa arvaa. Kyse on mielestäni siitä, millaisessa yhteydessä ja millaisen tiedon pohjalta asioita hahmotetaan ja käsitetään. Lisäksi keskustelussa vaikuttavat asioiden kokeminen ja siihen liittyvät tuntemukset.

Mielestäni olennainen metallinetsinnän harrastamisessa huomioitava asia ovat internetin mahdollistamat maansisäiset ja kansainväliset yhteydet ja verkkoyhteisöt. Ne ovat mielestäni osaltaan vaikuttaneet harrastuksesta ja sen tuloksista saadun tiedon leviämiseen ja omaksumiseen. Lisäksi ne ovat mielestäni selvästi vaikuttaneet harrastamisen yleistymiseen. Oma vaikutuksensa tuntuu olevan myös median sähköisen tiedonvälittämisen ja verkkouutisoinnin lisääntymisellä. Sekin levittää tietämystä metallinetsinnästä ja vaikuttaa siitä syntyviin mielikuviin ja käsityksiin. Näyttäisi myös siltä, että löytöjen uutisointi mediassa houkuttelee uusia harrastajia alan piiriin ja herättää myös kansainvälistä kiinnostusta (vrt. Leponiemi & Hossi 2014).

Kaavio 5. Eri vastaajaryhmien näkemykset metallinetsintää koskevien väittämien paikkansapitävyydestä.

Verkkoyhteisöissä on mielestäni paikkansa arkeologeillekin, ja heitä myös tarvitaan niissä. Harrastajavetoiset yhteisöt poikkeavat asiantuntijayhteisöistä ja voivat edellyttää erilaista kohtaamista ja keskustelun tapaa kuin arkeologien yhteisöissä. Muutama asia tuntuu kuitenkin mielestäni yhdistävän harrastajia ja arkeologeja. Asiantuntijuus ja selkeä argumentaatio tunnistetaan kummassakin ryhmässä ja niitä myös arvostetaan, vaikka ei aina välttämättä kiistämättä.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet:

Maaranen, P. 2015a. Museoviraston kyselytutkimus metallinetsinnästä 2014. Julkaisematon tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Internet-lähteet:

aarremaanalla.com. 2015. <http://aarremaanalla.com/> (Luettu 4.4.2015)

Aikojen alusta. 2015. <http://www.suomen-metallinetsijat.fi/content/suomen-metallinetsij%C3%A4t-ryn-keskustelufoorumi-aikojen-alusta> (Luettu 4.4.2015)

Arkistolaitos. 2015. Digitaaliarkisto, aineiston haku. <http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (Luettu 4.4.2015)

Artefacta. 2015. Esinetutkimusverkosto. <http://www.artefacta.fi/> (Luettu 4.4.2015)

Almansa, S. J. (toim.). 2013. Forum – The looting of Archaeological Heritage. Volume 3 – 2013. *Online Journal in Public Archaeology* <http://www.arqueologiapublica.es/index.php> (Luettu 7.2.2015)

Campbell, S. & Thomas, S. (toim.). 2013. Portable antiquities: archaeology, collecting, metal detecting. *Internet Archaeology* 33. <http://intarch.ac.uk/journal/issue33/> (Luettu 14.4.2015)

Deckers, P. 2013. Past, present and future of archaeological metal detecting by amateurs in Flanders (Belgium). *Online Journal in Public Archaeology*, Volume 3 – 2013: 13–17. http://www.academia.edu/5684936/Past_present_and_future_of_archaeological_metal-detecting_by_amateurs_in_Flanders_Belgium (Luettu 7.2.2015)

Dobat, A. S. 2013. *Between Rescue and Research: An Evaluation after 30 Years of Liberal Metal Detecting in Archaeological Research and Heritage Practice in Denmark*. Volume 16, Issue 4 (November 2013): 704–725. <http://www.maneyonline.com/doi/pdfplus/10.1179/1461957113Y.0000000041> (Luettu 7.2.2015)

Haapala, M. 2014. Metallinilmaisoin on hyvä renki mutta huono isäntä. *Museoviraston blogi* 7.7.2014. <http://blogi.nba.fi/2014/metallinilmaisoin-hyva-renki-mutta-huono-isanta> (Luettu 4.4.2015)

Halinen, P. 1997. Metallinilmaisimen käyttö arkeologiassa -seminaari Kansallismuseossa. *Muinaistutkija* 2/1997: 45–47. http://www.sarks.fi/mt/pdf/97_2.pdf (Luettu 4.4.2015)

Heinonen, U. 2008. Sähköinen yhteisöllisyys. Kokemuksia vapaa-ajan, työn ja koulutuksen yhteisöistä verkossa. *Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja* 14. Pori: Turun yliopisto. <https://oa.doria.fi/handle/10024/39380> (Luettu 11.4.2015)

- Kostet, J. 2015. Halvasta harrastuksesta viranomaistoiminnan oivaksi apulaiseksi. *Museoviraston blogi* 13.2.2015. <http://blogi.nba.fi/2015/harrastuksesta-viranomais-toiminnan-apulaiseksi> (Luettu 4.4.2015)
- Leponiemi, M. & Hossi, L. 2014. Janakkalan miekkamiehestä tähti brittiläiseen dokumenttisarjaan: "Tarina on varmasti tutkimisen arvoinen". Uutiset, Kotimaa, YLE. 17.9.2014. http://yle.fi/uutiset/janak-kalan_miekkamiehesta_tahti_brittilai-seen_dokumenttisarjaan_tarina_on_varma sti_tutkimisen_arvoinen/7474771 (Luettu 12.4.2015).
- Maanmittauslaitos. 2015. Paikkatietoikkuna, etusivu. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/web/fi> (Luettu 4.4.2015)
- Maaranen, P. 2015b. Muinaisjäännökset ja metallinetsin: harrastajan opas. *Museoviraston oppaita ja ohjeita* 11. <http://www.nba.fi/fi/File/2529/muinais-jaannokset-ja-metallinetsin.pdf> (Luettu 22.4.2015)
- Maaranen, P. 2015c. Fornlämningar och metalldetektor: guide för metallsökare. *Museiverkets guider och anvisningar* 12. <http://www.nba.fi/sv/File/2530/fornlam-ningar-och-metalldetektor.pdf> (Luettu 22.4.2015)
- Museovirasto. 2014. Museoviraston metallinetsinkysely 2014. <https://www.facebook.com/events/735886373151594/> (Luettu 4.4.2015)
- Museovirasto. 2015a. Kulttuuriympäristö, rekisteriportaali. <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> (Luettu 4.4.2015)
- Museovirasto. 2015b. Metallinilmaisain ja arkeologiset kohteet. Myös ruotsinkielisenä ja englanninkielisenä. http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_kulttuuriperinto/metallinilmaisain (Luettu 4.4.2015) http://www.nba.fi/sv/kulturmiljo/arkeologisk_kulturarv/metallidetektor_och_arkeologiska_foremal (Luettu 4.4.2015) http://www.nba.fi/en/cultural_environment/archaeological_heritage/metal-detectors (Luettu 4.4.2015)
- Raivio, T. 2014. *Perinteisen yhteisöllisyyden muuttuminen verkkoyhteisöksi*. <https://prezi.com/rvnr7p1qeuhb/perinteisen-yhteisollisyyden-muuttuminen-verkkoyhteisoksi/> (Luettu 4.4.2015)
- suomi24.fi. 2015. Aihealue historia. <http://www.suomi24.fi/> (Luettu 11.4.2015)
- Svensson, H. 2012. Danmarks metallsökarerfarenheter. *Fornvännen* 2012(107):3, 207-212. http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2012_207 (Luettu 12.4.2015)
- Thomas, S. 2009. *Relationships between Archaeologists and Metal-detector Users in England and Wales: Impact of the Past and Implications for the Future*, Ph.D. thesis (Newcastle University). <http://traffickingculture.org/publications/thomas-s-2009-the-relationships-between-archaeologists-and-metal-detector-users-in-england-and-wales-impact-of-the-past-and-implications-for-the-future-ph-d-thesis-newcastle-university/> (Luettu 4.4.2015)
- Tuovinen, T. 1992. Metallinpaljastimista. *Muinaistutkija* 1992, 4: 1-4. http://www.sarks.fi/mt/pdf/92_4.pdf (Luettu 11.4.2015)
- Ulst, I. 2012. *The Role of Community Archaeology in Heritage Protection: Responsible Metal Detecting as a Tool for Enhancing the Protection of Archaeolo-*

gical Heritage. http://www.arheo.ut.ee/docs/MA12_Ulst.pdf (Luettu 11.4.2015)

Yakemenko, B. 2013. Актуальный вопрос. 16.2.2013. <http://boris-yakemenko.livejournal.com/395977.html> (Luettu 11.4.2015)

Östergren, M. 2013. Metallsökning inom uppdragsarkeologi och vetenskaplig forskning. *Fornvännen* 2013 (108):1, 53-57. http://kulturarvsdata.se/raa/fornvan-nen/html/2013_053 (Luettu 14.4.2015)

Tutkimuskirjallisuus:

Immonen, V. & Kinnunen, J. 2014. Metallinilmaisun, harrastajat ja kulttuuriperintö – kärjistyksistä yleiskuvaan. R. Vanhatalo (toim.): *Kotiseutu-vuosikirja 2014. Teema: kotiseututyön uudet ja vanhat muodot*: 106–113. Suomen kotiseutuliitto, Porvoo.

Moilanen, U. 2015. Piipparoiijat koulun penkille? Yksi kokemus metallinetsijöiden kurssittamisesta. *Muinaistutkija* 2/2015: 2-7.

Siltainsuu, J. & Wessman, A. 2014. Yhteistapahtuma ja esineiden tunnistusta. Espoon kaupunginmuseon metallinilmaisinyhteistyö vuonna 2014. *Muinaistutkija* 3/2014: 34–40.

Thomas, S. 2014. The Portable Antiquities Scheme in England and Wales. *SKAS* 1/2014: 25–33.

Päivi Maaranen

Kirjoittaja toimii Museovirastossa erikoistutkijana ja hänen tehtäväkenttäänsä kuuluvat mm. metallinetsintään liittyvät asiat

Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti –toiminta. Kansalaiset hoitamaan muinaisjäännöksiä

Kreetta Lesell

Pirkanmaan maakuntamuseossa on vuodesta 2008 hoidettu muinaisjäännöksiä kansalaisten voimin Adoptoi monumentti –toiminnan piirissä. Museo on kulttuuriperinnön adoptoinnin uranuurtaja Suomessa. Pirkanmaalla adoptoituja kohteita on viidessä kunnassa jo 14 ja lisää kohteita tulee vuodessa 2-5. Toiminta aloitettiin virkätöinä ja museon oman tulorahoituksen turvin.

Adoptoi monumentti -toiminta mahdollistaa omaehtoisen toiminnan kulttuuriperinnön piirissä. Sen avulla välitetään tietoa kulttuuriperinnöstä, minkä lisäksi ihmiset oppivat arvostamaan lähiseutuaan. Toiminnassa mukana olevat saavat lisää kontakteja alueen muihin ihmisiin ja elämyksiä kulttuuriperinnön piirissä. Toiminta myös tukee kulttuuriperinnön suojelua: pitkäkestoinen ja kansalaislähtöinen toiminta parantaa kulttuuriperinnön saavutettavuutta. Hoidetut kohteet näkyvät maisemassa ja lisäävät muinaisjäännösten arvostusta. Itse adoptointi tarkoittaa kohteen konkreettista hoitoa, käyttöä sopivalla tavalla ja sen arvon välittämistä muille.

Toiminnalle saatiin esimerkki Skotlannista, jonne maakuntamuseo teki vuonna 2008 opintomatkan. Aivan sellaisenaan toimintaa ei kopioitu Skotlannista, vaan maakuntamuseo kehitti toimintaa niin, että se soveltuisi Pirkanmaalle ja Suomeen. Museo on tehnyt myös koko ajan yhteistyötä Museoviraston kanssa, varsinkin adoptointikohteiden lupien ja adoptointiso-

pimusten kanssa. Myös Tampereen kaupungin lakimiehet ovat tarkastaneet sopimuspaperit.

Pirkanmaan maakuntamuseon toimintaan kuuluu pehmeän suojelun edistäminen, ja sen avulla tuetaan lakiin perustuvaa muinaisjäännösten suojelua. Pehmeään suojeluun kuuluu omaehtoinen tekeminen, tiedonjakaminen, auttaminen, vuoropuhelu ja osallistaminen. Museon tulee hyväksyä se, että kukin arvottaa adoptoituja kohteita omalla tavallaan, omasta kokemusmaailmastaan käsin. Jos maallikoita halutaan sitouttaa arkeologisen kulttuuriperinnön vaalimiseen, heille täytyy antaa mahdollisuus sijoittaa tuo osa-alue arkeensa heille tarpeellisella tavalla ja lisäksi vielä kertoa siitä omalla tavallaan. Tästä huolimatta objektiivista tietoa täytyy olla tarjolla.

Adoptoi monumentti -ohjelman merkitys on nähty maakunnallisellakin tasolla. Se on kirjattu Pirkanmaan ympäristöohjelmassa 2011–2016 niihin toimenpiteisiin, joilla turvataan kulttuuriympäristön arvojen säilyminen. Kulttuuriympäristöjen vaaliminen kuuluu ympäristöohjelman kärkiteemaan eli kestäväan yhdyskuntarakenteeseen, jossa muutoshasteena on elinympäristöjen laadullinen kehittäminen.

Toimintamuoto kuuluu yhteisöarkeologian teemaan, joka on kansainvälisesti ajankohtainen. Viranomaisvoimin muinaisjäännöksiä ei pystytä hoitamaan, joten eri

maissa on virinnyt kiinnostus vapaaehtoiseen toimintaan. Suomalaista adoptointitoimintaa on esitelty myös kansainvälisesti.

Kulttuuriperinnön adoptoinnilla on jo historiaa

- Aino Nissinahon

luku perustuu Aino Nissinahon Adoptoi monumentti -toiminnasta kirjoittamiin, mutta julkaisemattomiin teksteihin

Suomen kulttuuriperinnön adoptointiajatuksen esikuvana on skotlantilaisen kansalaislähtöisen Archaeology Scotland -järjestön organisoima Adopt a monument -toiminta, joka on ollut käynnissä 1990-luvulta lähtien. Skotlannin toiminnan tavoitteena on paikallisen kulttuuriperinnön saavutettavuuden ja ymmärrettävyyden parantaminen, kohteiden kunnosta huolehtimisen lisäksi. Suomessa toiminta on mukautettu Suomen lainsäädäntöön ja kulttuuriympäristöön.

Myös muissa maissa on vastaavanlaista toimintaa. Pohjoismaissa kulttuuriperintökohteiden adoptointi painottuu kansalaisvaikuttamiseen ja pedagogisiin sisältöihin. Ruotsissa Riksantikvarieämbetet ja Västerbottens museum toteuttivat yhteistyönä muinaisjäännöksiin keskittyvän koululais-hankkeen Adoptera ett framtidsminne vuosina 2000-2002. Norjassa on toteutettu vuodesta 2000 lähtien Rørosin vanhaan kaivosyhdyskuntaan kohdistunut adoptointihanke, jossa jokainen koululainen adoptoi yhden talon. Ranskassa on Kulttuuri- ja opetusministeriön hallinnoima Adopter son patrimoine -ohjelma, joka on ollut käynnissä 2000-luvun alusta lähtien. Ranskalaisessa mallissa painotetaan henkisen ja aineellisen adoptoinnin rinnakkaisuutta sekä adoptoijien ja viranomaisten yhteistä asiantuntijuutta.

Eurooppalaisessa yhteistyössä tietoisuus kulttuuriperinnöstä on yhä tärkeämpi näkökulma. Euroopan neuvoston strategiassa painotetaan ihmisten oikeutta kulttuuriperintöön sekä kokonaisvaltaista lähestymistapaa siihen. Euroopan komission tasolla on toteutettu kansalaisten ja kulttuuriperinnön kohtaamista edistäviä projekteja, kuten vuosina 2007-2009 Volunteers for Cultural Heritage (VoCH), joka kuuluu Euroopan Unionin elinikäisen oppimisen ohjelmaan. EU:n alueella on toteutettu vapaaehtoisuuteen perustuvia kulttuuriperintöohjelmia 1980-luvulta lähtien.

Minkälaista toiminta on?

Adoptoi monumentti -toiminnan keskeinen tavoite on saada muinaisjäännökset omaehtoisen suojelun piiriin. Omaehtoisen suojelun edistämiseen kuuluu tiedonjakaminen, vuoropuhelu, osallistaminen ja pitkäaikaisen, toimivan vuorovaikutussuhteen luominen maakuntamuseon ja kansalaisten välille. Pirkanmaan maakuntamuseo ohjaa ja opastaa adoptoijia hoitotyössä. Se järjestää myös adoptoijille suunnattuja koulutustapahtumia ja retkiä.

Parhaassa tapauksessa adoptoijat hoitavat kohdetta itsenäisesti, museon auttaessa ainoastaan tarvittaessa. Kohteet ovat usein pieniä, esimerkiksi rautakauden hautaröykkiöitä, mutta joukkoon mahtuu myös isoja kohteita kuten Pälkäneen rauniokirkko. Useimmissa kohteissa hoito on pienimuotoista: kohteen ja sen ympäristön pitämistä puhtaana roskista ja rikkaruohoista, kasvillisuuden ja hoitokohteen kunnon seuraamisesta. Adoptoijat ilmoittavat myös mahdollisesta ilkeästä. Kerran vuodessa tulee raportoida hoitotoimenpiteistä ja tapahtumista. Hoito ja raportointi on pyritty pitämään mahdollisimman helpoksi ja yksinkertaiseksi.

Rakennusten hoitoa. Kuva Miia Hinnerichsen/Pirkanmaan maakuntamuseo

Toiminta perustuu adoptoijien, kohteen omistajan ja Pirkanmaan maakuntamuseon välisiin sopimuksiin. Maakuntamuseo huolehtii neuvotteluista omistajien kanssa. Kohteelle laaditaan hoitosuunnitelma, jossa otetaan huomioon sen kunto sekä hoitajien resurssit. Kohteet esitellään Adoptoi monumentti -hankkeen nettisivuilla osoitteessa www.adoptoimonumentti.fi.

Nettisivuilla voi ehdottaa museolle myös uusia adoptiokohteita. Koska kohteen ottaminen ohjelmaan on kiinni myös omistajasta ja kohteen kunnosta, niin varmuudella kaikki ehdotetut kohteet eivät sovellu adoptointiin.

Kuka voi adoptoida?

Suomessa on kritisoitu sanan adoptointi käyttöä kulttuuriperinnön yhteydessä. Käsite on kuitenkin kansainvälisesti vakiintunut. Adoptointi tarkoittaa kulttuuriympäristökohteen ottamista osaksi omaa elämää ja toimintaa, kohteen hoitamista ja siitä välittämistä.

Adoptoijaksi sopii periaatteessa kuka tahansa. Toiminnan jatkuvuuden kannalta

adoptoijaksi ei suositella kuitenkaan yksityishenkilöä. Sopiva taho voi olla yhdistys, yhteisö tai ryhmä yksityishenkilöitä, jotka perustavat yhdistyksen tätä tarkoitusta varten. Myös julkiset yhteisöt kuten koulut sopivat adoptoijiksi.

Adoptoijaksi ryhtyminen ja kohteen hoitoon osallistuminen perustuu vapaaehtoisuuteen. Adoptoijat saavat käyttöönsä adoptointikohteen sovitulla tavalla, esimerkiksi tapahtumien ja kokoontumisten järjestämiseen. Käyttö ei kuitenkaan saa vahingoittaa kohdetta. Adoptoijille tarjotaan myös ilmaisia pääsylippuja museon näyttelyihin, esitelmätilaisuuksiin ja retkille. Adoptoijat ovat saaneet myös adoptoi monumentti -logolla varustettuja T-paitoja. Koulutus kulttuuriperinnön hoitoon jatkuu koko toiminnan ajan. Vuosina 2013 ja 2014 on järjestetty myös kulttuuriympäristön hoidon leiri.

Arkeologisten kohteiden adoptoijien haastattelujen perusteella yhteisöllisyys, yhdessä tekeminen ja oman asuinympäristön hoitaminen ovat tärkeitä asioita adoptoijille. Monella on ennestään luonto- tai historiaharrastuksia, joten muinaisjäännösten

adoptointi sopii hyvin jatkoksi. Osa adoptoijista on vasta alueelle muuttaneita, ja heidän motiivinsa liittyvät uuden kotiseudun haltuunottoon ja naapuriyhteisöön sitoutumiseen. Adoptointi on käytännön tapa pitää huolta siitä, että historialliset paikat säilyvät tuleville sukupolville. Samalla se on tapa osoittaa kunnioitusta meitä ennen eläneille ihmisille. Adoptointi on henkistä omistamista ja omistautumista.

Arkeologisten kohteiden adoptoijien joukossa on myös kaksi koulua ja vuonna 2015 tulee mahdollisesti yksi lisää. Menneisyydestä on helppo kertoa konkreettisen esimerkin kautta. Koululuokat voivat vieraillla kohteella ja puhdistaa roskat ja rikkaruohot. Toimintaa voi kehittää laajemmiksi ja pitkäkestoisimmiksikin opetusprojekteiksi, joissa eri oppiaineet ja luokka-asteet ovat mukana.

Mitä voi adoptoida?

Adoptoitavaksi sopiva monumentti voi olla kiinteä muinaisjäänös, rakennus, muistomerkki tai näiden yhdessä muodostama kulttuuriympäristökokonaisuus tai vaikkapa veistos. Hyviä arkeologisia adoptointikohteita ovat sellaiset muinaisjäännökset, joissa on maanpäällisiä rakenteita. Tällaisia ovat mm. muinaislinnat, röykkiöhaudat ja jotkut rautakauden kalmistot, uhrikivet ja monet historiallisen ajan kohteet kuten puolustusvarustukset. Tutkimustiedon ja opastaulun avulla kohde tulee ymmärrettäväksi. Kohteen siivoaminen pusikosta ja aluskasvillisuudesta tekee siitä näkyvän. Hyvä kohde on myös helposti saavutettava ja sopiva retki- ja turistikohteeksi.

Adoptoituja muinaisjäännöksiä on tällä hetkellä yhteensä 12. Mukana on rautakautisia hautaröykkiöitä, esihistoriallisia asuinpaikkoja, kalkkilouhos, rauniokirkko, pulteriaita, rautakautinen kalmisto ja en-

simmäisen maailmansodan aikaisia juoksuautoja. Kohteita on kivikaudesta 1900-luvulle saakka. Kohteita on viiden kunnan alueella: Lempäälässä, Mänttä-Vilppulassa, Pirkkalassa, Pälkäneellä ja Tampereella.

Reuharinniemen lapinraunio

Reuharinniemen lapinraunion on adoptoinut varta vasten perustettu Reuharinniemen lapinraunioiden adoptoijat ry. Yhdistys on mm. järjestänyt paikalla erittäin suosittua pyhäinpäivän tapahtumaa, jossa on kerrottu paikallisille asukkaille röykkiöistä. Adoptoijien aktiivisuuden tuloksena paikalle on tulossa myös lapinrauniosta kertova opastaulu.

Lapinrauniot ovat sisämaan järviolueilla esiintyviä pelkistä kivistä ladottuja pronssi- tai rautakautisia hautaröykkiöitä. Röykkiöt sijoittuvat yleensä suurten järvien saarten ja niemien rannoille. Vuoden 1999 tutkimuksissa Reuharinniemen röykkiössä todettiin olleen keskimäärin neljä kerrosta kiviä ja pohjalla oleva reunakehä. Reunakehän sisäpuolella havaittiin merkkejä mahdollisesta sisemmästä kehästä sekä kahdesta muusta kivikehästä, jotka ilmeisesti liittyvät kahteen ruumishautaan. Röykkiöön oli haudattu kaksi tai kolme ihmistä radiohiiliajoituksen mukaan rautakauden lopulla 700–800 luvuilla jKr.

Pispalan Pulteriaita - muinainen kuntajako

Pispalan moreenin adoptoima Pispalan pulteriaita on erinomainen esimerkki, mitä toiminnalla voidaan saada aikaan. Aikaisemmin pensaikkojen aluskasvillisuuden peittoon jäänyt pulteriaita oli täysin huomaamaton. Nyt kasvillisuus on poistettu ja aidan molemmille puolille on pystytetty opastaulu, jonka äärellä näkyy jatkuvasti ihmisiä lukemassa tietoa pulteriaidasta.

Pulteriaidan taulun paljastamistilaisuus. Kuva Miia Hinnerichsen/Pirkanmaan maakuntamuseo.

Näin näkymättömästä on tehty jälleen näkyvä.

Pispalan Pulteriaita rakennettiin ilmeisesti vuosina 1905–1910 osoittamaan vuoden 1758 isojaossa vahvistettua kylänrajaa Pispalan ja Tampereen välillä. Alun perin noin kilometrin mittainen rajalinja kulkee Pispalanharjun poikki seuraten Tammerkosken kartanon rajaa. Aita on kylmäladottu melko suurikokoisista irtokivistä eli pultereista, joiden koloja on täydennetty pienemmällä kivillä. Parhaiten säilyneissä osissa on 3-5 kivikerrosta ja aidan leveys on keskimäärin 1-1,5 metriä ja korkeus 0,5-1,5 metriä. Ennen kiviaidan rakentamista paikalla oli riukuaita.

Aidan tarkoituksena oli estää jalankulkua Tahmelasta Pyynikin lävitse Tampereen kaupunkiin. Myöhemmin aitaan tehtiin kaksi porttiaukkoa, toinen alas Tahmelaan

ja niin sanottu Rajaportti Pispalanharjun päälle. Aitaan liittyy sanonta, ”Mun rakauteni loppui rajaportille”, ja näin kai osittain olikin, kun tamperelaisten kosintareissut tyrehtyivät pulteriaidalle Pispalan poikien puolustaessa omiaan.

Aita menetti merkityksensä vuonna 1937 kun Pispala liitettiin Tampereen kaupunkiin. Sen jälkeinen rakentaminen ja muu maankäyttö on tuhonnut suuren osan kiviaitaa. Vuonna 2008 tehdyssä kartoituksessa aitaa todettiin säilyneen yhteensä noin sata metriä kymmenessä eri kohdassa.

Rakennetut kohteet

Vuosina 2013–2014 Pirkanmaan maakuntamuseo laajensi adoptointitoiminnan koskemaan myös rakennettua ympäristöä. Silloin käynnistyi Rakennusperintö omaksi -hanke, jonka tarkoituksena on innostaa

pirkanmaalaisia osallistumaan paikallisen rakennetun ympäristön vaalimiseen. Hanke on saanut tukea Opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Yhteistyökumppaneina ovat Metsähallitus sekä Kangasalan ja Kihniön kunnat. Toiminta koskee koko Pirkanmaata ja uusia kuntakumppaneita toivotaankin lisää.

Rakennettujen kohteiden kohdalla tärkeimpiä vaatimuksia on helppohoitoisuus ja vaarattomuus. Adoptoijat voivat tehdä pienimuotoista korjausta, mutta suuret rakennustyöt on hyvä jättää ammattilaisille. Adoptoitaviksi sopivien kohteiden valinnassa tulee painottaa kohteiden merkittävyyttä paikallisessa rakennusperinnössä ja näkyvyyttä kulttuurimaisemassa. Alaltaan pienikokoisetkin ja käyttötarkoitukseltaan rajatut adoptointikohteet voivat olla merkittäviä, varsinkin jos niihin liittyy paikallisia arvoja. Adoptointimallissa toteutettava kulttuuriympäristön suojele- ja hoitotyö on luonteeltaan ennaltaehkäisevää ja toimii esimerkkinä paikallisessa rakennetussa ympäristössä. Onnistuneella hoidolla voidaan parantaa merkittävästikin kohteen säilymistä tulevaisuuteen.

Adoptoituja rakennuksia on yhteensä kaksi: Annikin kivikioski ja Messukylän viljamakasiini. Messukylän viljamakasiini sijaitsee keskiaikaisen kivikirkon vieressä. Lainamakasiini rakennettiin 1846 Suomen senaatin käskystä. Makasiini täytettiin viljalla osakastalojen manttaaliluvun mukaan ja sen tarkoituksena oli taata siemenviljan saatavuus. Toiminta jatkui vuoteen 1936, jonka jälkeen rakennus on ollut varastokäytössä ja se on ollut pitkään myös tyhjillään. Moni on kulkenut sen ohi, mutta kun makasiinin ovet on nyt adoptiotoiminnan myötä saatu tapahtumien yhteydessä auki, moni messukyläläinen on päässyt ensimmäistä kertaa rakennukseen sisälle ja kuullut sen tarinan. Makasiinin on adoptoinut Messukylän perinneseura, ja siihen on suunnitteilla kunnostustalkoot.

Piskuisin Tampereen adoptiokohteista on Annikinkadun kivikioski. Se on rakennettu 1920-luvun alussa. Kioski palveli lähiseudun asukkaita 80-luvulle asti. Sen jälkeen luukut ovat olleet lukittuina kunnes Annikin Tähti ry innostui 2000-luvulla pitämään siinä taidekioskia. Nyt yhdistys

Messukylän viljamakasiini. Kuva Miia Hinnerichsen/Pirkanmaan maakuntamuseo.

Annikin kivikioskin talkoot. Kuva Miinu Mäkelä/Pirkanmaan maakuntamuseo

kantaa vastuuta kioskista ja sen hoidosta entistä vahvemmin otettuaan sen adoptio-kohteekseen. Kesän 2014 talkoissa kioskista mm. purettiin lapiointikuntoon lahonnut puulattia ja kosteusongelman leviäminen pyrittiin pysäyttämään. Yksinkertaisillakin hoitotoimilla rakennukselle voidaan taata runsaasti lisävuosia.

Kulttuuriympäristön hoidon leiri

Kulttuuriympäristön hoidon leiri on järjestetty vuosina 2013 ja 2014 yhteistyössä Museoviraston ja Metsähallituksen luontopalvelujen kanssa. Leiri on ollut Valkeakosken Sääksmäen Rapolan ja Voipaalan kartanoiden ympäristössä. Siellä on opetettu hoitotyötä luennoilla ja talkoilla ja tutustuttu alueen monimuotoiseen kulttuurimaisemaan. Sääksmäen seutu tunnetaan rautakaudelta asti jatkuneen maanviljelyksen muokkaamasta hämäläisestä kulttuurimaisemastaan sekä rikkaista perinnebiotoopeistaan. Rapolanharjulla sijaitsee vaikuttava muinaislinna ja lukuisia muita muinaisjäännöksiä kuten Rupakallion, Voipaalan, Hirvikallion ja Matomäen kalmistot, muinaispelto sekä asuinpaikkoja

ja kolme kuppikiveä. Linnavuoren juurella ovat kehittyneet ja eläneet eri vaiheitansa Rapolan ja Voipaalan historialliset kartanot keskiajalta lähtien.

Leiri on ollut Suomessa ainutlaatuinen ja tarkoitettu kaikille kulttuuriperinnön hoidosta kiinnostuneille aikuisille. Vuoden 2015 työkohteiksi on suunniteltu mm. Voipaalan Pakarirakennuksen tervaaamista ja Rapolan muinaisjäännösten hoitoa, mm. maisemien avaamista pienimuotoisesti.

Tulevaisuus

Yksi maakuntamuseon pysyvistä tehtävistä on kulttuuriympäristötietoisuuden nostaminen maakunnassa. Tähän työhön Adoptoi monumentti –toiminta soveltuu mainiosti. Tulevaisuuden haaste on varmistaa, että kohteiden määrä kasvaa ja toiminta jatkuu. Pirkanmaan maakuntamuseo yrittää löytää uusia kohteita jatkuvasti ja myös tällä hetkellä työn alla mahdollisia adoptiokohteita. Tosin muutamassa adoptoidussa kohteessa innostus on hiipumassa. Tämä on kuitenkin luonnollista.

Muinaisjäännösten hoitoa. Kuva Miia Hinnerichsen/Pirkanmaan maakuntamuseo.

Muutaman vuoden kokemus on osoittanut, että vaikka adoptoinnin ajatuksena onkin, että kansalaiset itse hoitavat ja vaalivat omaa kulttuuriperintöään, myös yhteiskunnan jatkuvaa panostusta tarvitaan. Erityisesti adoptoinnin käynnistäminen vaatii suhteellisen paljon työtä. Lisäksi neuvonta, tapahtumien järjestäminen, adoptioiden koulutukset ja kohteiden kunnon ajoittaiset tarkastukset kuuluvat maakuntamuseon tehtäviin.

Myös adoptoiduilla kohteilla tapahtuu. Tämän vuoden kuluessa on odotettavissa pieniä tapahtumia, opastauluja muutamille kohteille ja myös kulttuuriympäristön leiri järjestetään vuonna 2015.

Pirkanmaan maakuntamuseo toivoo voivansa levittää hyväksi koettu malli muualle Suomeen. Helsingin kaupungin museosta

ja Keski-Suomen museosta on käynyt työntekijöitä tutustumassa toimintaan. Myös Espoon museo on kiinnostunut adoptoinnista.

Jatkossa kansainvälisen yhteistyön toivotaan syventyvän. Arkeologi Phil Richardsonin Skotlannin Adopt A Monument –ohjelmasta vieraili keväällä 2015 Tampereella Reuharinniemen lapinraunioilla. Kohdetta oli esittelemässä Reuharinniemen lapinraunioiden adoptioijat ry:n puheenjohtaja Terttu Nordström.

Pirkanmaan maakuntamuseo on saanut sukelatajäharrastajilta ja heidän taustaorganisaatioiltaan yhteydenottoja, joissa on ilmoitettu heidän olevan kiinnostuneita hylkyjen vapaaehtoisesta hoito-, kunnostus- ja valvontatyöstä. Sen vuoksi Pirkanmaan maakuntamuseo pyrkii

käynnistämään Adoptoi monumentti – Vedenalaiset kohteet –kehittämishankkeen, jonka tavoitteena on mahdollistaa myös vedenalaisen kulttuuriperinnön vaaliminen. Hylyt ovat jatkuvasti vaarassa eikä viranomaisille ole mahdollisuutta valvoa niiden kuntoa, siksi olisi tärkeää saada sukeltajat mukaan toimintaan.

Adoptointitoiminnan yhteydessä on havaittu, että kaikki eivät välttämättä ole valmiita liittymään yhdistyksiin tai sitoutumaan yhden ja tietyn kohteen hoitamiseen pitkäksi aikaa. Tämä pyritään ottamaan huomioon tarjoamalla entistä enemmän mahdollisuuksia osallistua lyhytaikaisiin tempauksiin, tapahtumiin, talkoisiin tai koulutuksiin. Varsinaisten adoptointiryhmien lisäksi ryhdytään luomaan verkostoa tai yhteisöä, johon kuka hyvänsä voi liittyä. Verkoston avulla tiedon välitys ja keskustelu laajempien ryhmien kesken mahdollistuu. Se mahdollistaa myös osallistumisen itse kulttuuriympäristön hoitoon vähemmän sitovalla tavalla. Pop up –adoptoijat voivat tulla varsinaisten adoptoijajyhdistysten avuksi tarvittaessa.

Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti –toiminta sai vuonna 2015 Suomen museopedagogisen yhdistyksen Pedaali ry myöntämän Vuoden museopedagoginen teko -palkinnon. Toiminta on selvästi lyömässä itseään läpi Suomessa. Toiminta aloitettiin virkatyönä ja museon oman tulorahoituksen turvin.

Hankkeen toimintaan voi tutustua verkossa <http://adoptoimonumentti.fi/> ja Facebookissa <http://www.facebook.com/adoptoimonumentti>

Kirjallisuus

Andersson, K. 2003. *Kulturarvsadoption – pilotprojektets arbete våren 2003 samt resultat*. Slutrapport September 2003. Jämtlands läns museum.

Bergvall, M. (toim.) 2002. *Adoptera ett framtidsminne. 6000-åriga hällristningar I Näsåker. Barn vårdar, värnar värden*. Läns museet Västernorrland/Riksantikvarieämbetet 2002.

Lidén, H. 2005. *Husadopsjon Røros. Evaluering av et samarbeidsprosjekt mellom Røros Museum og Røros grunnskole*. Institutt for samfunnsforskning. Institute for Social Research. Rapport 2005:2.

Lyyra-Seppä, A. 2012. *Adoptoi monumentti – Rakennusperintö omaksi*. Hanke-suunnitelma. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Da Milano, C., Gibbs, K. & Sani, M. (toim.) 2009. *Volunteers in Museums and Cultural Heritage - A European Handbook*. VOCH, Volunteers for Cultural Heritage.

Adopter son patrimoine. Ministère de l'éducation nationale, France 2002. *Mise en œuvre du plan pour l'éducation artistique et l'action culturelle à l'école - Chartes pour une éducation au patrimoine "Adopter son patrimoine"*.

Metsähallitus 2012 *Kummiksi niitylle tai adoptoitavaksi pala esihistoriaa?*

Mäkelä, M. 2015. Kiinnostavatko muinaisjäännökset tai vanhat rakennukset? Haluaisitko tehdä jotakin konkreettista niiden hyväksi? Adoptoi muinaisjäännös tai rakennus!, *Tammerkoski-lehti* 2015.

Nissinaho, A. 2009 Ensimmäiset muinais-

jäännösten adoptointisopimukset on allekirjoitettu. *Museokello, Pirkanmaan museouutiset* 2009.

Nissinaho, A. 2012 *Adoptoi monumentti –toimintamalli laajenee rakennusperintöön Pirkanmaalla.*

Nissinaho, A. & Soininen T-L. (painossa) Adopt a Monument - social meaning from community archaeology. Lea, J. & Thomas, S. (toim) *Public Participation in Archaeology*. The Boydell Press, Woodbridge.

Soininen, T-L. 2011 Voiko arkeologialla pelastaa maailmaa? *Museokello, Pirkanmaan museouutiset* 2011.

Soininen, T-L. & Nissinaho, A. 2008 Adoptoisinko monumentin? *Museokello, Pirkanmaan museouutiset* 2008.

Kreetta Lesell

*Kirjoittaja toimii tutkijana ja arkeologina
Pirkanmaan maakuntamuseon
kulttuuriympäristöyksikössä*

Yhteisöllistä arkeologiaa kalliohakkausten äärellä

Eeva Raike

Takarannan kalliot ja kalliohakkaukset

Porin Reposaaren Takarannan kalliohakkausten historia ei ulotu kovin kauas taaksepäin, mutta juuri sen takia niiden inventointi onkin mielenkiintoista. Vanhimmat hakkaukset ajoittuvat vuosilukujen perusteella 1850-luvulle ja hakkauksia tulee koko ajan lisää.

Kallioiden sileät pinnat ja aava meri tekevät paikasta ensikertalaiselle mieleenpainuvan elämyksen. Vähitellen auringon paisteessa ihmisten hakkaamat, uurtamat ja piirtämät puumerkit alkavat hahmottua kallioiden sileillä pinnoilla. Paikka on ollut jo vuosikymmeniä tärkeä varsinkin reposaarelaisille, koska kallionpinnasta pystyy hahmottamaan satoja puumerkkejä, jotka kertovat siitä, että ”minä olen ollut täällä”. Nämä kalliohakkaukset omalta osaltaan täydentävät tätä vaikuttavaa maisemaa ja tuovat siihen kulttuurisen kerrostuman, ihmisen luoman kalliotaiteen. Arkeologisesa tutkimuksessa puhutaan taiteesta kalliomaalausten, -piirrosten ja -hakkausten yhteydessä, joten Takarannan kallioita voidaan tämän perustella pitää taidekallioina.

Reposaaren kalliohakkaukset ovat arkeologista kulttuuriperintöä, mutta ovatko ne muinaisjäännöksiä? Koska kohde on yhä edelleen käytössä, sen suojelu muinaisjäännösstatuksella on mielestäni hankala. Muinaisjäännösrekisterissä on uusi luokitus ”muu kulttuuriperintökohde”. Tällai-

siksi kulttuuriperintökohteiksi tulkitaan muinaismuistolain ulkopuolelle jääviä paikkoja ja rakenteita, joiden säilyttäminen on perusteltua niiden historiallisen merkityksen ja kulttuuriperintöarvojen vuoksi. Yleisempiä kulttuuriperintökohteita ovat käytössä pysyneet historialliset kyläpaikat ja merkittävimmät tiet, toisen maailmansodan aikaiset sotahistorialliset kohteet ja alle 100 vuotta nuoremmat hyllyt. Lisäksi kulttuuriperintökohteiksi voidaan laskea muita historiallisesti erityisen arvokkaita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakenteita. Kulttuuriperintökohdet muistuttavat usein luonteeltaan kiinteitä muinaisjäännöksiä ja niihin sisältyy myös arkeologinen intressi ja niitä voidaan tutkia muun muassa arkeologisin menetelmin. Takarannan kalliohakkaukset täyttävät kulttuuriperintökohteen statuksen kaikin puolin, mutta museoitua muinaisjäännösstatusta niille en toivo. Muinaisjäännöksenä uusien hakkausten tekeminen Takarannan kallioille muuttuisi lainvastaiseksi, vaikkakin se ehkä suojelisi vanhoja hakkauksia paremmin.

Historiallisten kalliohakkausten inventointi ei aina ole vain niiden itsensä dokumentointia ja paikan määrittystä. Näiden faktojen lisäksi olen käynyt haastattelemassa kalliohakkauksista Reposaaren rantaparlamenttia. Rantaparlamentti on ryhmä miehiä, jotka juttelevat mukavia, muistelevat vanhoja Reposaaren asioita ja suunnittelevat uusia. Heillä on tiukka linja politiikan suhteen eli siitä ei puhuta joka tiistaisissa

aamupäivän tapaamisissa Reposaaren kylätalolla.

Olen saanut tietoja kalliohakkausten tekijöistä ja heidän henkilöhistoriastaan. Lisäksi osa parlamentin istunnossa olleista jäsenistä kertoi omakohtaisia kokemuksiaan kalliohakkausten teosta 1950- ja 1960-luvulla: miksi hakkauksia tehtiin ja miksi juuri Takarannalle. Paikallisten lisäksi, 1960-luvulta lähtien pengertien valmistuttua, matkailijat löysivät Reposaaren ja Takarannan Siikarannan leirintäaluetta ja kalliohakkauskalliot. Joistain kalliohakkausta käy heti ilmi, että ne ovat matkailijoiden tekemiä. Kallioon on hakattu muun muassa asuntovaunuja, matkailuautoja sekä kirjoitettu oma nimi ja kotipaikkakunta.

Kaikki haastatellut ovat olleet innolla mukana jakamassa tietoaan, ja tulen jatkaa varsinkin reposaarelaisien parissa haastatteluja. Muutamat reposaarelaisista rantaparlamentin jäsenistä ovat hyvinkin kiinnostuneita omasta ja oman alueensa historiasta. Haakon Uddfolk kerää historia-tietoja arkistoista, joka taas helpottaa esimerkiksi joidenkin kalliohakkausten tekijöiden ja heidän taustojen selvittämistä.

Perinteinen arkeologinen inventointi

Takarannan arkeologinen perusinventointi aloitettiin keväällä 2011, jolloin Satakunnan Museon harjoittelija ja kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmassa opiskeleva Riikka Kaivola-Häyry inventoi hakkauksia muutaman viikon ajan. Lisäksi koulutusohjelman kenttäkurssi pidettiin Reposaareissa keväällä 2011 ja kaikki kenttäkurssin noin 30 opiskelijaa kävivät inventoimassa pareittain pari hakkausta. Tällä hetkellä kalliohakkauksia on inventoitu vain murto-osa eli 366 kappaletta.

Inventoinnissa täytettiin jokaisesta hak-

kauksesta inventointilomake, johon kirjattiin hakkauksen paikka suurin piirtein, mitä siinä oli sekä piirrettiin siinä olevat kuviot. Lisäksi kaikki inventoidut kalliohakkaukset valokuvattiin. Tässä vaiheessa inventointi oli hyvin systemaattista ja dokumentoivaa. Tietoja ei ole vielä viety mihinkään järjestelmiin, vaan tiedot ovat raakaversioina Satakunnan Museolla sekä kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelman tiloissa kopioituina versioina.

Läheskään kaikissa Takarannan hakkausissa ei ole vuosilukuja. Vuoden 2011 inventointikorteista löytyy yhteensä 179 vuosilukua. Kahdessa vuosiluvun ja päivämäärän edessä on kirjain s, jonka vuoksi voidaan sen tarkoittavan tekijän syntymäaikaa, ei hakkauksen tekovuotta. Vanhin vuosiluku, jonka voidaan olettaa tarkoittavan hakkauksen tekovuotta, on 1855 ja sen yläpuolelle on hakattu nimi IVAN. Krimin sodan takia reposaarelaiset oli määrätty poistumaan saarelta kesällä 1855, joten hakkauksen on mahdollisesti tehnyt ulkopuolinen. Nimi viittaa venäläiseen, mutta hakkauksessa on käytetty latinalaisia kirjaimia.

Muita venäläisperäisiä nimiä alueella on muun muassa latinalaisin kirjaimin hakattu Nikolai ilman vuosilukua. Seuraavaksi vanhin vuosiluku inventoiduista hakkausista on 1866, jonka edessä on R ja yläpuolella nimikirjaimet A.H.

Inventoiduista hakkausista kuudessatoista vuosiluvut ovat väliltä 1855–1899, 1900–1930-luvuille ajoittuu 46 hakkausta, 1940–1950-luvuille ajoittuu 31, 1960–1970-luvuille 34, 1980–1990-luvuille 30 ja vuodelle 2000 ja sen jälkeen tehtyjä vuosilukuja on yhteensä 23. Uusimmissa kalliohakkausissa suosituimpia elementtejä ovat kahden ihmisen nimikirjaimet vuosiluku/päivämäärä ja sydän. Vuosiluvut

eivät ole erillään eivätkä ne esiinny yksin, vaan ne yhdistyvät aina johonkin isompaan kokonaisuuteen, kuten nimeen, nimikirjaimiin tai kuvaan/symboliin.

Muistot ja kirjalliset lähteet mukana inventoinnissa

Koska kalliohakkaukset ovat suhteellisen nuoria, niihin ja niiden tekijöihin liittyy muistoja sekä myös arkistotietoja. Aloitin muistitiedon keruun pyytämällä tapaamista Reposaaren parlamentin kanssa. Toivoin, että paikalla olisi muutamia nuoruutensa Reposaassa viettäneitä henkilöitä, mutta paikalle olikin kerääntynyt 50 noin 55–85-vuotista herrasmiestä. Näytin tapaamisessa kalliohakkauksen kuvia ja kysyin, tunsivatko he hakkauksen tekijöitä tai olivatko itse tehneet niitä. Äänitin tapaamisen, mutta kaikkien ääniä en saanut mukaan, koska sali oli sen verran iso ja päällekkäin puhumista noin isossa ryhmässä ei voinut välttää. Kuitenkin rantaparlamentin jäsenet saivat käsityksen, että Takarannan kalliohakkaukset ovat kiinnostavia ja niitä halutaan tutkia. Tämän tapaamisen aikana sain luotua yhteyksiä muutamaa henkilöön, joiden kanssa olen jatkuvasti tekemisissä. Tärkeimmäksi yhdyshenkilöksi on tullut Haakon Uddfolk, jonka isoisä muutti 1800-luvun lopulla Pohjanmaalta Reposaareen. Muita tärkeitä yhdyshenkilöitä ja muistitiedon antajia ovat Martti Salokangas sekä Veikko Andersson. Muistitieto ei aina suoraan liity kalliohakkauksiin vaan ennemminkin niiden tekijöihin, joten itse kalliohakkaukset muuttuvat välillä vähemmän kiinnostaviksi niiden tekijöiden henkilöhistorian tullessa kiinnostavammaksi. Henkilöitä löytyy ihmisten muistoista sekä erilaisista arkistoista, joiden avulla joitakin kallion pintaa tehtyjä hakkauksia voi katsoa aivan uusin silmin.

Esimerkkejä kalliohakkauksen tekijöistä muisti- ja arkistotietojen valossa

Wiktor Walfrid Uddfolk (ent. Karlsson)

”Karlssonin Viku” syntyi Reposaassa 13.10.1882. Tuohon aikaan Reposaaren väkimäärä kasvoi merkittävästi ja väkimäärän mukana saarelle perustettiin kirkko, koulu, apteekki, lääkäri ja lennätin. Wiktorin isä oli muuttanut Kristiinankaupungin Uttermossen kylästä Reposaaren sahalle töihin vuonna 1876. Ensimmäisen kerran ”Viku” lähti merille kaksikymmenvuotiaana vuonna 1903 s/s Finlandialla. Vuosina 1904–1905 hän vaihtoi laivaa vuosittain ja välillä hän kävi sahalla töissä, mutta meri veti puoleensa vielä ainakin kesinä 1909 ja 1916. Yleisesti kesät oltiin merillä ja talvet sahalla, jos töitä sieltä sai. Vuoden 1918 sisällissodassa Wiktor oli punaisten puolella ja joutui sotavangiksi. Sisällissodan jälkeinen aika oli vaikeaa, koska vankileireiltä palasi miehiä takaisin ja kaikille ei enää ollut töitä. ”Viku” kuitenkin sai töitä ja hän työskenteli sahalla aina eläkeikään saakka vuoteen 1946.

Wiktor teki kalliohakkauksensa vielä, kun hänen sukunimensä oli Karlsson. Sukunimi Karlsson poistettiin käytöstä vasta 1950-luvulla. Pojanpojan Haakon Uddfolkin mukaan ”Viku” teki kalliohakkauksensa Takarannalle joskus 1902–1920-lukujen välisenä aikana. Hakkauksessa on hänen nimensä muodossa W. W. KARLZZON. Nimen ympärillä on merellisiä aiheita: ankkuri, majakka, kaksi airoa sekä jonkinlainen kalan ja käärmeen risteymä. Hakkauksessa näkyy vahvasti meren ja merellä työskentelyn vaikutus.

Wiktor Walfrid Uddfolk kuoli 20.1.1956 ja hänet haudattiin Reposaaren hautausmaalle. Kalliohakkauksen tekijä pidetään suvussa tiedossa ja Haakon Uddfolk on kertonut ja vienyt pojanpoikansa katso-

Wiktor Walfrid Uddfolkin (ent. Karlsson) tekemä kalliohakkaus, jonka vierellä Wiktorin jälkipolvea viidennessä polvessa. Kuva Haakon Uddfolk.

maan oman isoisänsä kalliohakkauksia. Toivottavasti myös näiden poikien lapset saavat aikanaan nähdä tämän hakkauksen ja tietää, mitä W.W. Karlsson teki elämässään ja miten hän oli heille sukua.

Ade Sipilä

Ade Sipilä syntyi Reposaassa 18.9.1908. Hänen isänsä kuoli vuonna 1918 sisällissodassa. Ade oli siis 10-vuotias, jolloin hänen isänsä kuoli. Ade kävi kansakoulun Reposaassa, asui ainakin vuonna 1920 äitinsä ja kahden nuoremman sisarensa kanssa Reposaassa Sahan alueella talossa nimeltä Nummeropykninki. Erään muistitiedon mukaan Ade olisi Lapuan liikkeen toimesta kyyditetty yhdessä toisen kommunistin kanssa itärajalle. Molemmat olisivat menneet rajan taakse ja vain Ade olisi tullut takaisin.

Toisen muistitiedon mukaan Aade oli pitkä, fiksu ja hyvin pukeutuva mies. Hän lähti Sundforssin Antin kanssa Venäjälle noin 1931. Ennen lähtöään he hakkasivat Sirppi ja Vasara kuvion rannalle. Molemmat pakenivat takaisin Suomeen elo-syyskuussa vuonna 1939, mutta Antti jäi sairaana Karjalaan lähelle rajaa ja hänen kohtalostaan ei ole tietoa. Kuulustelujen jälkeen Ade olisi päässyt Hietalahden telakalle töihin.

Historiantutkijoille muistinvarainen tieto on epäluotettavaa. Muistitietoon sisältyy jälkiviisautta ja kaunistelua, mutta se välittää myös hedelmällistä tietoa kertojan yhteisöstä ja kulttuurista. Myös erilaiset kertomukset ja muistitiedot Ade Sipilästä antaa kuvan siitä, että hän oli värikäs ja mielenkiintoinen henkilö Reposaassa oman aikansa yhteisössä. Nykyäänkin monet tietävät, että Ade lähti Neuvosto-Venäjälle ja tuli sieltä takaisin.

Sirppi ja vasara -kalliohakkauksen teosta ei ole valokuvaa, mutta heti valmistumisen jälkeen siitä on otettu kuva, jossa neljä tyttöä makaa hakkauksen takana. Yhdellä tytöistä on kädessään kivimeisseli ja toisella narulla päällystetty puuvasara. Reposaaren rantaparlamentin kokouksessa monet kertoivat tehneensä samanlaisilla työkaluilla kalliohakkauksia vielä 1950-luvulla. Tyttöjen hiusmuodin ja vaatetuksen perusteella kuva on otettu 1930-luvulla. Muistitiedon ja valokuvan perusteella voidaan kertoa, että Ade mahdollisesti Antin kanssa teki kalliohakkauksen ennen Neuvosto-Venäjälle lähtöä. Hakkaus on olemassa Takarannan kallioilla vielä nykyäänkin. Martti Salokankaan kertomuksen mukaan hänen isänsä poliisina sai käskyn peittää hakkauksen piellä 1930-luvun lopulla, mutta ajan myötä piestä on jäljellä vain pieniä merkkejä. Jossain vaiheessa sen päälle oli pursotettu polyuretaania, mutta siitäkin oli

kevättalvena 2014 vain pieniä merkkejä. Ade Sipilän myöhemmästä elämästä ei ainakaan Reposaaren rantaparlamentilla ollut tietoa. Arkistotietojen läpikäynti tuo tulevaisuudessa tähänkin asiaan vielä lisätietoa.

Lopuksi

Jo näiden kahden esimerkin avulla kalliohakkaukset saavat lisämerkitystä ja ulottuvuutta. Kaksi miestä ja kaksi kalliohakkausta, joita katsoessa voi miettiä miesten elämänvaiheita. He molemmat olivat tekohetkellä nuoria, toista veti puoleensa meri ja toiselle kommunistinen aate ainakin tekohetkellä oli hyvin tärkeä.

Vielä nykyisin kalliohakkausten tekeminen alueelle on tärkeää. Niillä osoitetaan paikan tärkeä merkitys sekä se, että sinne halutaan tehdä jotain pysyvää. Omat nimikirjaimet, rakkaudenosoitus sydämin

Ade Sipilän 1930-luvulla tekemä kalliohakkaus on vielä selvästi näkyvissä Takarannalla. Kuva Eeva Raike.

ja nimikirjaimin osoittavat, että paikalla ja ympäristöllä on suuri merkitys nykyisin myös muille kuin reposaarelaisille.

Takarannan kallioalueet ovat eläviä kulttuuriperintökohteita, minne ihmiset haluavat nykyäänkin käydä merkitsemässä oman merkkinsä kallioon vanhojen hakkausten sekaan. Richard A. Rogers on tutkinut Pohjois-Amerikan kuivien autiomaiden kalliopiiroksia, jotka ovat alkuaan intiaanien tekemiä. Esimerkiksi Kalifornian Inyo alueen intiaanien alkuperäisiin satoja vuosia vanhoihin kuviin kuuluvat isosarviset lampaat, joita alueella on yli 150. Vuonna 1895 satunnainen matkailija Bill Key uursi oman isosarvisen lampaan kuvan ja nimensä lähelle näitä alunperäisiä hakkauksia, mutta ei kuitenkaan niiden päälle. Hänen nimikirjoituksensa, vuosiluku ja lampaankuva eivät häpäise tai turmele alkuperäisiä elementtejä vaan kuvan isosarvinen lammas, joka oli tehty eri tyyliin kuin alkuperäiset, voidaan Rogersin mukaan tulkita myös kunnioituksena alkuperäisille lammaskuville. Lisäksi Bill Keyn hakkauksen vieressä on vielä uudempi kalliohakkaus TG, jossa vuosiluku on 1995. Tämä hakkaus on mahdollisesti tehty vuosilukujen 1895 ja 1995 samankaltaisuuden vuoksi. Näissä kahdessa uudemmassa kalliohakkauksessa Rogersin mukaan ei ole kysymys töhrimisestä tai vandalismista, vaan vastakaiusta ja dialogista menneisyyden kanssa.

Juuri tästä voi myös Takarannalla olla kysymys. Ihmiset kunnioittavat ja haluavat olla yhteydessä heitä edeltäneisiin kalliohakkausten tekijöihin. Nykyään käytetään samantyyppisiä kuvioita kuin alueella on aikaisemminkin käytetty, mutta omalla tyyllillä. Sydänkuvia tai rakkauden tunnuksia kahden ihmisen nimillä tai nimikirjaimilla on tehty 1800-luvun puolivälistä tähän päivään saakka. Myös symbolit usko, toivo ja rakkaus ovat vielä tämänkin

päivän kalliohakkauksissa mukana.

Voisiko Takarannan kalliohakkauksia suojella informoimalla alueen arvosta ja valistaa ihmisiä tekemään omat kalliohakkauksensa vanhoja kunnioittaen? Näin perinne saisi alueella jatkua ja taidekallioiden aikaskaala laajentua. Jo 50 vuoden päästä meidän aikamme kalliohakkaukset voivat saada samanlaisen arvostuksen kuin me nyt annamme 1950-luvun ja sitä vanhemmille hakkauksille. Näin alueen luonne elävänä kulttuuriperintökohteena säilyisi ja ihmiset voisivat tulevaisuudessakin jättää itsestään merkin kauniiseen merenrantamaisemaan.

Kirjallisuus

Edgren, T. 2000. Gädrtarmen vid Hangö. Ett bildgalleri från historisk tid. Teoksessa Torsten Edgren & Helena Taskinen (toim.) *Ristad och målad. Aspekter på Nordisk bergkonst*. Helsinki. Museovirasto.

Heikkurinen-Montell T. & Suhonen, V-P. & Haapala, M. et al. 2013. *Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus*. Helsinki. Museovirasto.

Peltonen, U-M. 2006. Muistitieto folkloristiikassa. Teoksessa Outi Fingeroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki. SKS.

Raike, E. 2014. Reposaaaren taidekalliot – Elävä kulttuuriperintökohde Selkämeren sylissä. *Nautica Fennica 2014 – Moni-ilmeinen merihistoria*. Helsinki. Museovirasto.

Rogers, R. A. 2006. Rock Art: Indigenous Images, Historic Inscriptions and Contemporary Graffiti. *Documentary Works*, <http://documentaryworks.org/stories/roc->

[kart.htm](#)

Haastattelut ja sähköpostiviestittelyt Haakon Uddfolkin kanssa.

Keskustelut Martti Salokankaan kanssa.

Reposaaren kylätalon arkisto

Eeva Raike

Kirjoittaja toimii yliopisto-opettajana Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maimantutkimuksen koulutusohjelmassa

Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla

Leena Koivisto

Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla

Euran seutu on tunnettu poikkeuksellisen mielenkiintoisesta ja rikkaasta esihistoriasaan. Alueella on merkittäviä muinaisjäännöksiä kaikilta esihistorian ajanjaksoilta, mutta tunnetuin Eura on rikkaista rautakautisista löydöistään: Pappilanmäen loistomiekoista, Käräjämäestä kärjäkivineen sekä erityisesti Luistarin ruumiskalmistosta. Juuri Luistarista löydetty tekstiilit aloittivatkin laajemman esihistoriaharrastuksen Eurassa. Hautalöytöjen pohjalta rekonstruoitu viikinkiaikainen naisen puku innoitti joukon euralaisia tutustumaan tarkemmin esihistoriallisiin käsityömenetelmiin ja opettamaan näitä taitoja niin kiinnostuneille käsityöläisille kuin kunnan omille koululaisille. Erilaisten hankkeiden ja projektien kautta Euran seudulle syntyi aktiivinen arkeologian harrastajien ja elävöittäjien joukko. Eura onkin ollut edelläkävijä esihistorian matkailullisessa kehittämisessä Suomessa. Oma esihistorian opastuskeskus esittelee alueen menneisyyttä ja muinaisjäännöksiä paitsi kuntalaisille myös matkailijoille ja vierailu opastuskeskuksessa kuuluu lisäksi kunnan koulujen opetussuunnitelmaan.

Rahalöydöistä rahoitushakemuksiin

Viimeisistä Eurassa järjestetyistä arkeologisista kaivauksista oli kuitenkin jo kulu-
nut vuosia, kun Kauttuan vanhan kylän

paikan tutkimukset aloitettiin. Alkusysäys tutkimuksiin saatiin vuodenvaihteessa 2011–2012, kun metallinpaljastinharrastaja löysi kylän paikalta ja sen ympäristöstä pellolta rautakaudelle ajoittuvia esineitä sekä suuren määrän eriaikaisia rahoja, joukossa mm. hollantilainen kultadukaatti vuodelta 1714. Kauttuan kylä tiedetään jo keskiajalla asutuiksi, mutta kylän syntyhistoriaa tai -aikaa ei tunneta. Luistarin rikkaan rautakautisen kalmiston sijainti vain noin 500 metrin etäisyydellä aiheutti epäilyjä kylän pitkäaikaisesta käytöstä: ehkä Kauttuan kylän juuret olisivatkin jo rautakaudella. Lisäksi kymmenien kolikoiden löytyminen maaseutukylän ympäristöstä viittasi poikkeukselliseen vaurauteen ja pitkäaikaiseen asutukseen.

Kauttuan kylän tutkimukset mahdollistivat Eevi ja Jalmari Karhulan rahaston myöntämän apurahan ansiosta keväällä 2012. Kulttuurien kerroksia Kauttualla -tutkimushanketta hallinnoi Euran kunta ja johti FT Kari Uotila / Muuritutkimus ky. Lisäksi hankkeessa olivat yhteistyökumppaneina mukana Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine, Satakunnan Museo sekä Turun yliopiston maisemantutkimuksen ja kulttuurintuotannon oppiaine / Osa omaa ympäristöä -hanke. Kesällä 2012 toteutettujen koetutkimusten herättämä kiinnostus sekä rohkaisevat tieteelliset tulokset johtivat siihen, että kaivauksia päätettiin jatkaa. Rahoitus yksivuotiseen hankkeeseen saatiin Pyhäjärvisseutu ry:n

kautta EU LEADER 2007-2013 -ohjelmasta. Tutkimushankkeen tieteellinen kysymyksenasettelu keskittyi rautakauden lopun ja keskiajan alun maaseutukylän elinkeinojen ja arkielämän selvittämiseen. Hankkeen kokonaisvaltaisia tavoitteita olivat kuitenkin paikallisyhteisön ja erityisesti kouluikäisten tutustuttaminen ja sitouttaminen alueen arkeologiseen kulttuuriperintöön ja sen suojeluun sekä arkeologian harrastajien keskinäisen verkottumisen edistäminen.

Arkeologinen kulttuuriperintö tutuksi kaikille

Hankkeen tavoitteiden mukaisesti tutkimukset järjestettiin yleisökaivauksina eli

kaivausapulaisina käytettiin pääosin arkeologiaa harrastavia vapaaehtoisia. Mukana oli niin aikuisia kuin lapsiakin: osallistujien ikä vaihteli esikoululaisista aina 80 vuotta täyttäneeseen historian harrastajaan ja kotiseutuaktiiviin. Kenttätöiden käytännön ohjauksesta ja kaivausten esittelystä vierailijoille vastasivat arkeologian ammattilaiset ja opiskelijat. Neljän kaivausviikon aikana kesinä 2012 ja 2013 Kauttuan kylän paikalla työskenteli yhteensä noin 50 vapaaehtoista, useimmat 2–3 päivää, mutta muutamat koko kenttätöjaksen ajan.

Ensimmäisenä kaivauskesänä 2012 tehtiin erityisesti yhteistyötä Euran koulujen kanssa. Tutkimukset ajoitettiin tarkoituk-

Kauttuan vanha kylän paikka sijaitsee pellolla. Kaivausalueita valmistellaan ennen tutkimusten aloittamista. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto

sella elo-syyskuun vaihteeseen, jotta oppilaille avautui mahdollisuus osallistua kenttätöihin. Koekaivausalueiden ympärillä olikin vilskettä, kun kahden viikon kuluessa kaikkiaan noin 250 koululaista tutustui arkeologin työhön. Koululaisryhmät tulivat kaivauspaikalle opettajansa johdolla, yleensä noin 20 oppilaan ryhmänä. Arkeologien ohjauksessa jokainen sai työvälineet ja pääsi kokeilemaan sekä koeruudun kaivamista kaivauslastalla että kaivetun maan seulomista. Nuorimmat – ja innokkaimmat – kaivausapulaiset tulivat vierailulle kaivausalueen viereisestä päiväkodista. Kesän 2013 tutkimukset ajoittuivat kesälomakauteen elokuun alkuun. Kouluikäisille tarjottiin mahdollisuus viettää viikko nk. kaivausleirillä: osallistua kenttätöihin ja tutustua Euran alueen esihistoriaan arkeologien ohjauksessa. Leiriläisiä ilmoittautui mukaan lopulta odotettua vähemmän, mutta mukana olleet olivat ahkeria ja innostu-

neita. Kenttäkausien välillä alakoululaisille järjestettiin lisäksi arkeologia-aiheinen kirjoituskilpailu.

Tutkimusten aikana kävijöiden oli mahdollista vapaasti tutustua kaivauksiin arkeologin opastuksella. Yleisöopastuksia ryhmille järjestettiin pyydettäessä ja lisäksi yksittäisiä kiinnostuneita vierailijoita riitti jokaiselle päivälle. Vielä suuremman yleisön Kauttuan tutkimukset saivat sosiaalisessa mediassa. Jo hankkeen alkaessa keväällä 2012 avattiin Kulttuurien kerroksia Kauttualla -blogi. Blogissa seurattiin kaivausten kulkua ensimmäisistä tutkimussuunnitelmista kenttätöiden aloittamiseen, päivittäisistä tapahtumista löytöjen käsittelyyn ja lopulta analyysien tulosten julkaisemiseen asti. Kenttätöiden aikana kesällä 2013 blogilla oli noin 800 seuraajaa. Kirjoittajina eivät toimineet ainoastaan arkeologit, vaan äänensä saivat

Kaivaukset käynnissä kesällä 2013. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto.

Hankkeen Facebook-profiilia päivitetään tuoreilla tiedoilla suoraan kaivausalueen reunalta. Kuvassa some-vastaava Laura Puolamäki ja kaivausjohtaja Kari Uotila. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto.

kuuluviin kaikki kaivauksilla työskennelleet, myös koululaiset ja vapaaehtoiskaivajat. Blogi on edelleen toiminnassa ja aktiivisessa käytössä osoitteessa <http://kerroksiakauttaulla.blogspot.fi>. Loppuvuodesta 2014 blogia oli ladattu yhteensä jo lähes 11 000 kertaa. Kaivausten tapahtumia ja uusia löytöjä saattoi lisäksi seurata päivittäin Facebookin kautta, jonne perustettua sivua päivitti kaivausten some-vastaava.

Kokemuksia yleisökaivauksista

Arkeologisen kaivauksen toteuttaminen yleisökaivauksena huomioidaan aina myös tutkimussuunnitelmassa. Käytettävät kenttätöyömenetelmät valitaan sen mukaisesti, että paikalla on useita kaivajia, jotka tarvitsevat paljon ohjausta ja valvontaa. Koululaiset eivät voi toimia itsenäisesti vaan työllistävät muuta henkilökuntaa. Kauttuan kylän kaivauksilla oppilaita ohjasivat siihen erikseen nimetyt henkilöt. Lisäksi päädyttiin siihen, että kaivinkonetta ei käytetty paikalla lainkaan, ei edes tutkimuksen alkuvaiheessa. Kyntökerroksesta oli tehty metallinpaljastimella runsaasti löytöjä ja alkuperäisten kerrosten tiedettiin sekoittu-

neen. Koska työvoimaa oli käytettävissä runsaasti, kaikki kaivettu maa-aines päärettiin seuloa ja suuri osa löytyneestä palaneesta savesta otettiin talteen. Tämä aiheutti erityisesti jälkityövaiheessa paljon lisätyötä, sillä sekalaisia savenpalasia ja tiilenkappaleita sisältäneitä pusseja oli lajiteltavana satoja. Toisaalta tämä menetelmä antoi myös runsaasti lisätietoa maakerrosten sekoittuneisuudesta ja talteen saatiin lisäksi useita pieniä mahdollisesti rautakautisia keramiikanpaloja, joiden löytyminen olisi muuten ollut mahdotonta. Tärkeää myös oli, että kaikki seulalla lyhyenkin aikaa työskennelleet koululaiset varmasti löysivät jotakin!

Kauttuan kaivauksille osallistuminen oli kaikille ilmaista, minkäänlaista osallistumismaksua ei kerätty, vaikka ennakoilmoittautuminen vaadittiinkin. Päivittäinen osallistujamäärä haluttiin rajata noin 10 henkeen, jotta kaikille voitiin taata mielekästä tekemistä koko päiväksi. Ilmoittautuminen ilman sitouttavaa maksua ei toiminut kovin luotettavasti – osaa koko kahden viikon ajaksi mukaan lupautuneista ei nähty paikalla koskaan. Toisaalta aamulla kaivausalueella saattoi olla tutki-

Kauttualla kaikki kaivettu maa seulottiin. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto.

muksista lehdestä lukeneita tai naapurilta kuulleita, jotka halusivat päästä mukaan. Suurta ongelmaa työvoiman vaihteleva määrä ei aiheuttanut, mutta parempi ennakoitavuus osallistujien lukumäärässä olisi tavoiteltavaa.

Osa vapaaehtoiskaivajista osallistui myös kaivausten jälkitöiden tekemiseen. Euran kansalaisopisto järjesti syksyllä 2012 jälki-työkurssin, jonka yhteydessä puhdistettiin ja lajiteltiin löytöjä. Kurssille osallistui kymmenkunta kentällä mukana ollutta harrastajaa.

Kauttua-hankkeen tärkeänä tavoitteena oli yleisön, erityisesti euralaisten ja koululäikäisten, osallistaminen arkeologisiin tutkimuksiin ja kulttuuriperinnön suojelemiseen ja arvostamiseen. Tavoitteeseen pyrittiin yhteisöllisen arkeologian keinoin: tutkimukset tuotiin lähelle tavallista ihmistä ja osallistuminen eri aktiviteetteihin tehtiin mahdollisimman helpoksi. Kahden kesän kaivausjaksojen perusteella voidaan todeta, että yleisökaivaus on hyvä tapa tehdä arkeologiaa tunnetuksi. Se on kuitenkin melko työläs ja vaativa menetelmä.

”Reissu oli mielestämme kurainen ja mielenkiintoinen”

Etukäteen odotettiin, että erityisesti euralaisia kiinnostaisi oman paikkakunnan menneisyys ja mahdollisuus osallistua kaivamiseen, sillä arkeologian ja muinaisuuden harrastajia kunnassa riittää. Yllätys olikin, että vapaaehtoiskaivajien joukossa oli vain jokunen nykyisin paikkakunnalla asuva. Sen sijaan suurin osa harrastajista tuli lähiympäristön kunnista ja mukana oli myös pitkän matkan takaa tulevia. Kui-

Rautakauden tyyppistä keramiikkaa löydettiin muutamia paloja. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto.

Nuorimmat kaivausapulaiset olivat innokkaita ja tarkkasilmäisiä seulojia. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto.

tenkin monella osallistuneella oli jonkinlainen side Euraan: vanha koti- tai syntymäpaikka, nykyinen kesäasunto tai oman suvun juuret. Nykyisiä euralaisia paikalla poikkesi päivittäin, he tulivat tutustumaan kaivauksiin ja kertoivat samalla omia muistojaan Kauttuan kylästä, paikalla olleista rakennuksista ja aikaisemmista arkeologisista tutkimuksista Eurassa. Moni aikanaan Luistarin kaivauksilla töissä ollut kävi muistelemassa 1970-luvun kesiä ja kalmiston rikkaita löytöjä.

Vierailevat koululaiset toivat kaivauspaikalle vauhtia ja väriä. Kohderyhmänä olivat erityisesti alakoululaiset ja he viihtyivätkin koeruutujen ja seulojen ääressä parhaiten. Aitoa löytämisen iloa nähtiin ja riemunkiljahduksia ja mielikuvituksellisia teorioita kuultiin. Sen sijaan kaikki yläkoululaiset eivät jaksaneet innostua ”kuraleikeistä”, koekuopan kaivamisesta kaivauslastalla. Syyskuun alku 2012 oli sateinen ja sen vuoksi muutaman tunnin vierailu pellolla kesken koulupäivän oli haasteellista vaatetukselle ja jalkineille. Alakoululaisia tämä ei häirinnyt, mutta tei-

ni-ikäisille sadehousuihin pukeutuminen oli kauhistus. Opettajat ottivat mahdollisuuden osallistua kaivauksiin ja tutustua arkeologien työhön vastaan innostuneesti ja tulijoita riitti kaikista kouluista. Miten hyödylliseksi tai onnistuneeksi opettajat vierailun kaivauspaikalla kokivat ja käsiteltiinkö aihetta vielä myöhemmin opetuksessa, jäi kuitenkin tarkemmin selvittämättä. Asiasta opettajille myöhemmin tehtyyn sähköpostikyselyyn ei valitettavasti saatu yhtään vastausta. Muutamat opettajat kuitenkin toimittivat oppilaiden kaivauspäivästä kirjoittamia raportteja kaivausblogiin. Niissä suurin huomio kohdistuu luonnollisesti tehtyihin löytöihin sekä kuraiseen työskentely-ympäristöön:

”Kuopilla oli aika likaista, mutta kivaa. Meidän kuopasta löytyi savea, ruukun palasia ja nauvoja. Itse löysin paljon palanutta savea, luuta ja ruukun palasen. Olisin halunnut jäädä sinne kaivamaan, vaikka olikin kylmä. Kotona vaatteet menivät tehopesuun kuten minäkin.”
Jutta, Kirkonkylän koulu 6A

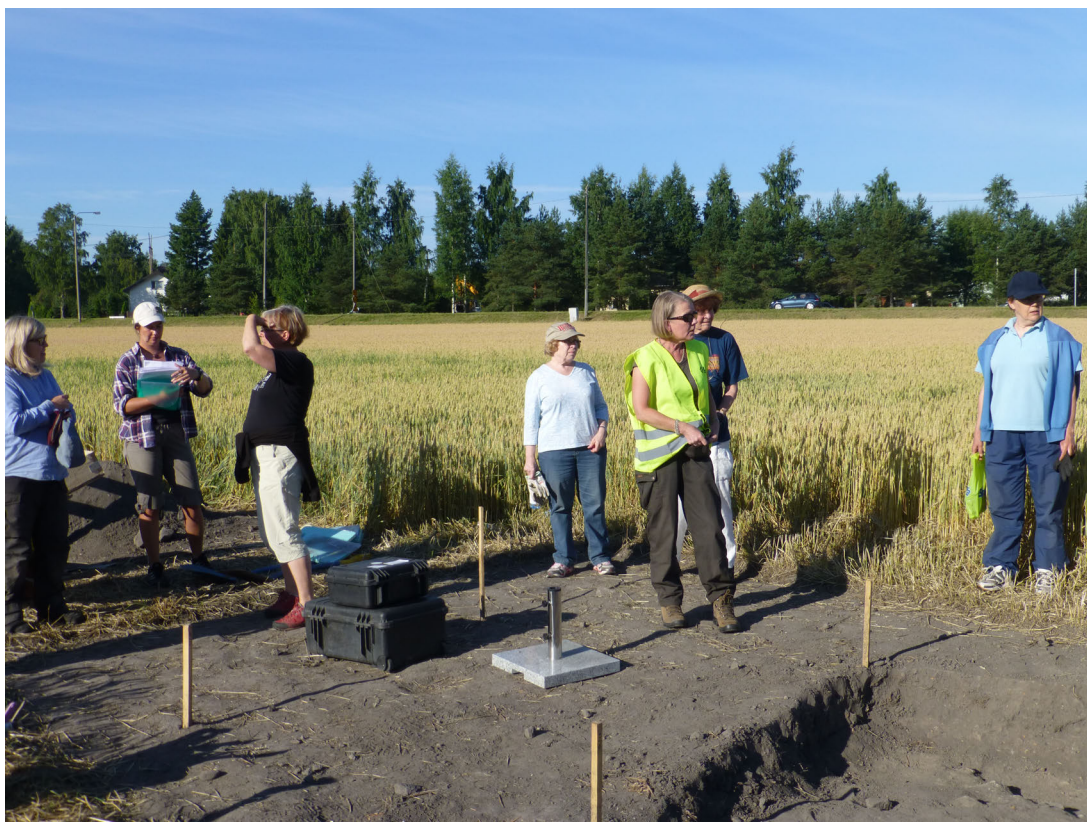
"Toisinaan mullasta löytyy jotain. Mullasta paikansimme tiilenpalasia, hampaita ja lasia sekä posliinia. "Kaivaminen" on tahrivaa puuhaa, joten jos aiot itse mennä kaivauksille, ota huonot vaatteet mukaan!"
Panelian koulu

Vapaaehtoiskaivajilta ja arkeologialeiriläisiltä saatu palaute oli pelkästään kiittävää. Tunnelma kaivauspaikalla oli innostunut ja välitön. Myös kenttätöihin osallistuneet arkeologit ja arkeologian opiskelijat olivat tyytyväisiä kaivauksen sujumiseen. Tutkimuskohteena Kauttuan kylänpaikka oli kiinnostava ja monipuolinen. Kaivausapuolaisten vaihtuminen ja erilaiset työtehtävät yleisöopastuksineen tekivät päivästä vaihtelevia. Kesän 2013 aurinkoinen sää vielä kruunasi hienon työympäristön. Yleisökai-

vaus voi olla mielekäs ja tehokaskin tapa pienialaisten koekaivausten toteuttamiseen, mutta pelkästään kaivausten rahoittamisen keinona sitä ei voi käyttää. Ammattitaitoisia arkeologeja on oltava paikalla useita ja odottamattomiin tapahtumiin täytyy varautua.

Sosiaalinen media - hyvä renki mutta huono isäntä

Sosiaalisen median käyttö kaivauksen esittelyssä ennen kenttätöiden alkamista ja varsinkin niiden aikana teki tutkimuksia tunnetuksi myös niille, jotka eivät seuraa perinteistä mediaa. Monet kävivät tykkäämässä päivityksistä ja kommentoivat löytöjä ja kaivaustunnelmia. Ehkä jotkut kiinnostuivat niin paljon, että tulivat pai-

Käynnissä aamuinen johdatus päivän tehtäviin ja uusien vapaaehtoisten opastus. Kuva Satakunnan Museo/Leena Koivisto

kalle maastoon tutustumaan kaivauspaikkaan. Mukaan kenttätöihin he eivät kuitenkaan halunneet. Suurelle osalle tuntui riittävän kaivauksen virtuaalinen seuraaminen ilman pelkoa sadekuuroista, hellesäästä tai mullasta kynsien alla. Joissakin tapauksissa sosiaalinen media saattaakin aktivoinnin sijaan passivoida, se ehkä tutustuttaa uutta yleisöä arkeologian pariin, mutta samalla tarjoaa osallistumisen tunteen ilman oikeaa, fyysistä mukana olemista. Kuitenkin sekä hankkeen Facebook-sivu että blogi todettiin tehokkaiksi keinoiksi tiedottaa tapahtumista. Molemmat ovat edelleen käytössä ja toimivat erittäin hyvinä tiedon välittäjinä kenttätutkimusten jälkeen, kun kaivauksilla otettujen näytteiden analyysien tuloksia vähitellen julkaistaan.

Sosiaalisen median aktiivinen käyttö aiheuttaa myös tarpeen miettiä yhteisiä pelisääntöjä sekä kaivauksen työntekijöille että vierailijoille. Oman kuvan leviäminen internetiin ei miellytä kaikkia ja Kauttualla työntekijöiltä ja vapaaehtoisilta tiedusteltiin jo etukäteen suhtautumista kuvan näkymiseen hankkeen blogissa ja Facebook-sivulla. Myös opettajilta kysyttiin koululaisryhmien kuvauslupaa. Oman pohdintansa vaatii lisäksi kaivauslöytöjen ja päivittäisten työkuviin julkaiseminen: saavatko kaikki kuvata kaikkea ja julkaista kuvia omissa päivityksissään vai keskittääkö kuvien levittäminen vaikkapa kaivaushankkeeseen nimetyille some-vastaavalle. Tämän päivän tiedonvälitysvauhdilla kaivausten tapahtumat Kauttualla välittyivät nopeammin Facebookiin kuin alueen toisella reunalla olevalle kaivausjohtajalle.

Artikkeli on muokattu 2014 ilmestyneessä Osana omaa ympäristöä – hankkeen lopuraportissa (toim. Laura Puolamäki ja Eeva Raike) julkaistusta artikkelista ”Yh-

teisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla”.

Kirjallisuutta

Lehtosalo-Hilander, P-L. 1984. *Ancient Finnish Customs*. Suomen arkeologinen seura, Vammala.

Lehtosalo-Hilander, P-L. 2000. Kalastajista kauppanaisiin. *Euran esihistoria*. Euran kunta, Vammala.

Lehtosalo-Hilander, P-L., Wahlqvist, S. (toim.) 2001. *Viikinkejä Eurassa? Pohjoismaisia näkökulmia Suomen esihistoriaan*. Euran muinaispukutoimikunta, Vammala.

Uotila, K. (toim.) 2011. *Avauksia Ala-Satakunnan esihistoriaan*. Kåkenhus-kirjat nro 2, Eura.

Painamattomat lähteet

Uotila, K. 2013. *Eura, Kauttuan vanhan kylän alue. Arkeologiset koekaivaukset 3.9.–15.11.2012*. Muuritutkimus ky.

Uotila, K. 2014. *Eura, Kauttuan vanhan kylän tutkimukset vuonna 2013*. Muuritutkimus ky.

Verkkolähteet

<http://kerroksiakauttaulla.blogspot.fi>

<https://www.facebook.com/Kulttuurien-KerroksiaKauttualla>

Leena Koivisto

Kirjoittaja toimii Satakunnan museossa amanuenssina ja arkeologina

Esitelmien abstraktit

Maria Lahtinen

Eettiset kysymykset arkeologisessa isotooppitutkimuksessa

Arkeologia on kehittynyt yhdistämään erilaisia luonnontieteellisiä menetelmiä. Isotooppimääritysten avulla voidaan tutkia esimerkiksi ympäristöä, ilmastoa, ruokavaliota ja liikkuvuutta. Menetelmät ovat Suomessa vielä toistaiseksi nuoria ja eettisiä näkökulmia ei ole pohdittu. Tämän esitelmän tarkoituksena on pohtia, mitä isotooppitutkimuksessa tulisi ottaa huomioon ja mitä arkeologian tulisi ottaa isotooppitutkimukset huomioon. Menetelmä on tuhoava ja lisäksi käsiteltäessä ihmisten jäänteitä on näytteidenottoa harkittava tapauskohtaisesti. Toisaalta tämän kaltainen tutkimus ei välttämättä ole yhteen paikkaan tai aikaan rajoittuvaa, vaan tutkimusnäkökulma voi olla vertaileva. Tämän vuoksi uudelleenhaudaus on erittäin ongelmallista, sillä se rajoittaa esimerkiksi historiallisen ajan mahdollisia projektien suunnittelua ja toteutusta. Kuitenkin isotooppiarkeologian avulla voidaan luoda uusia tutkimusnäkökulmia, jotka lisäävät merkittävää tietoa menneisyydestä.

Riku Kauhanen

Konfliktiarkeologisiin kohteisiin liittyviä eettisiä pohdintoja

Sodan ja väkivallan jäänteitä tutkiva arkeologian tutkimushaara konfliktiarkeologia käsittelee eettisesti puhuttelevia aiheita. Etenkin viimeisen sadan vuoden ajalta peräisin olevat kohteet herättävät paljon keskustelua. Esittelen lyhyesti erilaisiin aiheisiin – esineisiin, muinaisjäännöksiin ja etenkin ihmisjäännöksiin – liittyviä eettisiä kysymyksiä. Näihin ei väistämättä ole olemassa oikeita vastauksia.

Tutkimusprosessi itsessään voi tuoreilla konfliktialueilla olla eettisesti tulenarka. Esimerkiksi Etyjin tarkkailuoperaation johtaja painosti oikeushammaslääketieteilijä Helena Rantaa lausuntoihin ennen Racakin vuoden 2000 joukkomurhan tutkimuksia koskevaa tiedotustilaisuutta, koska serbejä vastaan suunniteltuihin pommituksiin tarvittiin oikeutus. Koska arkeologian osallisuus oikeuslääketieteellisissä tutkimuksissa konfliktialueilla on 2000-luvulla lisääntynyt, on aihe kiinnostava ammattikunnan etiikan kannalta.

Ihmisjäännösten löytyminen vanhoilta konfliktialueilta on monissa maissa yleinen ilmiö. Suomi on ollut maailmanhistoriassa ainutlaatuinen poikkeus pyrkimällä tuomaan omat kaatuneensa kotipaikkakuntiansa hautausmaihin. Eettisiä kysymyksiä herättää kuitenkin se, miten tulisi suhtau-

tua vainajia aktiivisesti etsiviin tahoihin? Voidaanko etsintöjä vastaan esittää mielekkäitä vastaväitteitä? Revitäänkö etsinnöillä auki jo arpeutuneita haavoja?

Sotien ajalta peräisin olevien ihmisjäänteiden käsittelystä esittelen muun muassa Suomen sisällissodassa kuolleiden punaisten hautauksiin liittyviä eettisiä kysymyksiä, joita heräsi vuoden 2007 aikana tehtyjen siunausten yhteydessä. Lisäksi käsittelen Suomenlahdella Ulkotammioon jatkosodan aikana haudatun puna-armeijalaisen Azioka Jankelis Ebrilisiin mielenkiintoisen tapauksen, johon liittyy monia mielenkiintoisia eettisiä seikkoja.

Anna Wessman

Miten metallinilmaisinharrastaja tulisi kohdata?

Espoon kaupunginmuseo on tehnyt tiivistä yhteistyötä metallinilmaisinharrastajien kanssa vuodesta 2011. Museo on ottanut vastaan ja tunnistanut esineitä, käyneet tarkastamassa löytöpaikkoja, mutta harrastajien kanssa on tehty myös kenttätöitä. Tänä vuonna museo on haastatellut espoolaisia harrastajia ja toteuttaneet laajemman koko maata kattavan kyselytutkimuksen. Tämän yhteistyön tuloksena tehtiin myös metallinilmaisinharrastuksesta kertova Arvoituksia maasta -näyttely.

Harrastajien kanssa työskennellessä on otettava monta asiaa huomioon. Meille ammattilaisille itsestään selvät asiat eivät välttämättä ole sitä varsin heterogeeniselle harrastajayhteisölle ja siksi asiat pitää muistaa avata selkeästi, jotta vältetään vää-

rinkäsityksistä. Yhteisissä tapahtumissa pitää myös osata kohdata harrastaja oikealla tavalla ja ottaa heidän erityistarpeet huomioon. Siksi myös arkeologian ammattilaiset olisi hyvä harjoitella sosiaalisia taitojaan sekä osoittaa arvostusta mutta myös hienotunteisuutta harrastajia kohtaan. Ammattilaisten antamat ohjeet eivät myöskään saisi olla ristiriitaisia, vaan ohjeet tulisi olla mahdollisimman selkeät.

Harrastajat toivovat pääsevänsä mukaan kenttätutkimuksiin, mutta usein he pääsevät mukaan vasta kaivausten loputtua, haravoimaan seulakasoja, joko valvotusti tai valvomatta. Harrastajia voisi kuitenkin hyödyntää koko kaivausten ajan. Espoon kaupunginmuseon kokemuksen mukaan harrastajatapahtumiin kannattaa varata tarpeeksi aikaa, jotta tapahtuman tavoitteet saadaan kaikille selväksi. Tapahtuman loppuun olisi myös hyvä varata loppukeskustelulle aikaa. Ammattilainenkin pystyy oppimaan paljon uusia asioita harrastajatoiminnasta sekä kehittämään itsestään ja omaa ammattipersonaa. Harrastajien kanssa toimiminen vaatii diplomatian taitoja, mutta on myös antoisaa ja opettavaista.

Päivi Maaranen

Sähköistä yhteisöllisyyttä: yhteistyö metallinetsintään liittyvien toimijoiden kanssa Museoviraston metallinilmaisinsähköpostipalvelun näkökulmasta

Sähköinen yhteisöllisyys liittyy internetin ja muidenkin sähköisten välineiden kautta tapahtuvaan ryhmien ja yksittäisten henkilöiden kohtaamiseen (vrt. Ulla Heinonen

2008: Sähköinen yhteisöllisyys. Kokemuksia vapaa-ajan, työn ja koulutuksen yhteisöistä verkossa. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja 14. Turun yliopisto, Pori. <https://oa.doria.fi/handle/10024/39380>). Alustuksessa käsitellään sähköiseen kohtaamiseen liittyviä kokemuksia, jotka on saatu Museoviraston vuodesta 2012 palvelleen sähköpostin metallinilmaisina[at]nba.fi hoitamisen yhteydessä. Palvelun toimintaa esitellään vuosien 2012-2014 tilastoinnin pohjalta. Lisäksi pohditaan sen kautta saatua tietoa metallinetsinnästä Suomessa ja palvelumuodon kautta syntyviä yhteyksiä ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Pohdintaa täydennetään Museoviraston syksyllä 2014 tekemän metallinilmaisinkyselyn alustavilla tuloksilla erityisesti yhteisöllisyyteen liittyvien asioiden osalta.

Suzie Thomas

Community Archaeology: Definitions, Examples and the Future

'Community archaeology' is becoming an increasingly important aspect of archaeological work, with many arguing that it should be seen less as a sub-discipline of the wider the study of the past, and more an integral part of all archaeological projects. But what do we mean when we discuss 'community archaeology'? Are there set criteria needed for a process to be considered community archaeology, or is it simply a useful catch-all term for a wide range of modes of engagement? In this paper I will discuss and critique some of the definitions that have emerged, and illustrate the diversity of community archaeology

with case studies from across the globe. Ultimately I will suggest some possible future steps for community engagement within archaeology, and for the discipline as a whole.

Kreetta Lesell

Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti -toiminta. Kansalaiset hoitamaan muinaisjäännöksiä

Pirkanmaan maakuntamuseon organisoima hanke on adoptointitoiminnan uranuurtaja Suomessa. Arkeologisten kohteiden adoptointitoiminta alkoi Pirkanmaalla vuonna 2009, vuosina 2013–2014 adoptiotoiminta laajeni kattamaan myös rakennetun ympäristön kohteita. Tarkoituksena on luoda käytäntöjä, jotka voivat jatkossa toimia mallina muille maakunnallisille ja valtakunnallisille tahoille.

Projektin keskeinen tavoite on saada muinaisjäännökset omaehtoisen suojelun piiriin. Omaehtoisen suojelun edistämiseen kuuluu tiedonjakaminen, auttaminen, vuoropuhelu, osallistaminen ja pitkäaikaisen, toimivan vuorovaikutussuhteen luominen maakuntamuseon ja kansalaisten välille. Pirkanmaan maakuntamuseo ohjaa ja opastaa adoptoijia hoitotyössä. Se järjestää myös adoptoijille suunnattuja koulutustahtumia ja retkiä.

Adoptoi monumentti -hanke rohkaisee kansalaisia paikallisen kulttuuriperinnön arvostamiseen ja vaalimiseen. Se mahdollistaa omakohtaisen osallistumisen kulttuuriympäristön hoitoon ja syventää ymmärrystä oman kulttuuriympäristön eri-

tyislaadusta ja arvosta. Ihannetapauksessa Adoptoi monumentti -toiminta parantaa henkistä elämänlaatua, vahvistaa paikallista identiteettiä ja turvaa samalla kulttuuriperintökohteiden säilymisen ja hyvän hoidon. Toiminnan päämääränä on myös parantaa kulttuuriperinnön saavutettavuutta.

Janne Ikäheimo & Tiina Äikäs

Kohtaamisia hirttopuun alla – yhteisöarkeologia osana erään muistomerkin tutkimusta

Elokuussa 2014 tehtiin Oulun Kontinkankaalla arkeologisia kenttätöitä niin sanotulla Taavetti Lukkarisen hirttopuulla. Paikalle on vuonna 1935 pystytetty muistomerkki; oletetun hirttomännyn ympäröi rautainen aita kunnianosoituksena Taavetti Lukkariselle, joka oli viimeinen Suomessa hirttotuomion saanut henkilö. Lukkarinen oli Tapaninpäivänä 1915 yrittänyt auttaa kolmea saksalaisvankia pakenemaan Murmanskin pakkotyöleiriltä, minkä johdosta hänet tuomittiin kuolemaan syytettynä maanpetoksesta. Tuomio pantiin täytäntöön 6. lokakuuta 1916. Nykyisin Taavetti Lukkarinen on muuttunut osalle oululaisista urbaaniksi legendaksi; toisille hän taas on isänmaan sankari. Hirttopuun alla suoritettujen kaivausten tarkoituksena oli selvittää kyseisen muistomerkin historiaa, mutta myös toimia kohtauspaikkana arkeologien ja asiasta kiinnostuneiden paikallisten välillä. Jälkimmäisiltä kerättiin osana tutkimusta paikkaan liittyviä muistoja. Muistot ja arkeologiset löydöt osoittivat, että hirttopuu on ollut sekä hyvin arkinen lenkkeilyetappi ja leikkipaikka että voimakkaita

merkityksiä saanut isänmaallisuuden vahvistamisen näyttämö tai kauhuromanttisten kohtaamisten ja noitakonstien paikka. Eräälle vierailijoista hirttopuulla oli myös hyvin henkilökohtainen, suvun historiaan liittyvä merkitys. Myös arkeologisten tutkimusten ulkopuolella yhteisö on ottanut hirttopuun omakseen: Lions-klubi sekä Pohjois-Suomen tykistökilta hoitavat muistomerkkiä ja lähestyvä 100-vuotismuistopäivä on herättänyt ajatuksia osallistavasta taideprojektista. Arkeologia voi tuoda yhteisölle lisätietoa paikasta ja samalla tieteellisen mielenkiinnon on koettu olevan kunnianosoitus Lukkariselle. Hirttopuun yhteisöarkeologia tuo kuitenkin esiin myös eettisen kysymyksen siitä, millaista tietoa yleisö arkeologeilta haluaa.

Eeva Raike

Yhteisöllistä arkeologiaa kalliohakkausten äärellä

Porin Reposaaressa Takakallioiden kalliohakkausten historia ei ulotu kovin kauas taaksepäin, mutta juuri sen takia niiden inventointi onkin mielenkiintoista. Vanhimmat tähän asti hakattujen vuosilukujen perusteella ajoittuvat 1850-luvulle ja nuorimmat ovat viimekesäisiä.

Historiallisten kalliohakkausten inventointi ei aina ole vain niiden itsensä dokumentointia ja tarkan paikan määrittystä. Näiden faktojen lisäksi olen käynyt haastattelemassa kalliohakkauksista Reposaaressa rantaparlamenttia, jonka jäsenet ovat yli 50-vuotiaita miehiä. Pyysin tapaamista ja sain kutsun parlamentin istuntoon, jossa oli paikalla noin 50 jäsentä. Näytin kuvia kal-

liohakkauksia ja samalla äänitin tilaisuuden. Näin sain hyviä informantteja, joiden kanssa olen jatkanut tapaamisia ja sähköpostittelua.

Olen saanut tietoja kalliohakkausten tekijöistä ja heidän henkilöhistoriastaan. Lisäksi osa parlamentin istunnossa olleista jäsenistä kertoi omakohtaisia kokemuksiaan kalliohakkausten teosta 1950- ja 60-luvulla. Miksi hakkauksia tehtiin ja miksi juuri Takarannalle. Paikallisten lisäksi, 1960-luvulta lähtien pengertien valmistuttua, matkailijat löysivät Reposaaaren ja Takarannan Siikarannan leirintäalueen ja kalliohakkauskalliot. Joistain kalliohakkausta käy heti ilmi, että ne ovat matkailijoiden tekemiä. Kallioon on hakattu mm. asuntovaunuja, matkailuautoja sekä kirjoitettu oma nimi sekä kotipaikkakunta. Tein puhelin ja sähköpostihaastattelun yhdelle matkailijalle, jonka henkilöllisyyden sain selville karavaanarinumeron avulla. Kysekin, milloin, miksi ja miksi juuri tiettyyn paikkaan hän oli vaimonsa kanssa hakanut asuntovaunun, perheen jäsenten etunimet ja SF karavaanari numeron.

Kaikki haastatellut ovat olleet innolla mukana jakamassa tietoa ja tulen jatkamaan varsinkin reposaarelaisten parissa haastateluja.

Leena Koivisto

Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla

Eura on tunnettu rikkaasta historiasta, hienoista arkeologisista kohteista ja vilkkaasta esihistorian elävöittämistoiminnasta. Härkäniityn viikinkikylää on pyöritetty pit-

kään pääasiassa talkoovoimin ja paikallinen perinneyhdistys on kehittänyt esihistoriamatkailua aktiivisesti. Myös kunta on tukenut toimintaa. Viimeisistä kaivaustutkimuksista Eurassa oli kuitenkin jo kulunut vuosia, kun Kulttuurien kerroksia Kauttualla –hanke käynnisti kesällä 2012 kaivaukset Kauttuan vanhalla kyläpaikalla. Hankkeen tavoitteina olivat mm. paikallisyhteisön aktivoiminen oman ympäristönsä muinaisjäännösten suojelemiseen ja alueen koululaisten tutustuttaminen arkeologiseen kulttuuriperintöön. Tavoitteiden toteuttamiseksi käytettiin myös yhteisöarkeologian keinoja – mm. yleisökaivausta ja sosiaalista mediaa. Kahden kenttäkauden aikana hankkeeseen osallistui monin eri tavoin suuri joukko erikäisiä vapaaehtoisia.

Arkeologiset tutkimukset puhuttelivat useita entisiä ja nykyisiä euralaisia, mutta eivät ehkä täysin odotetulla tavalla. Esi-tyksessä pohdin, osattiinko vapaaehtois-työvoimaa käyttää Kauttualla viisaasti ja monipuolisesti. Missä onnistuttiin, mitä taas olisi kannattanut tehdä toisin? Onko arkeologian harrastaminen välttämättä yhteisöarkeologiaa? Mikä on somen rooli kaivauspaikalla ja kuinka sitä voi hallita – vai voiko?

Jan Fast

Toisen maailmansodan konfliktiarkeologiasta neoliittiseen kivikauteen, esimerkkejä yhteisöarkeologiasta Etelä - Suomessa 2014

Kesällä 2014 suoritin yhteisöarkeologisia kaivauksia neljässä eri kohteessa Etelä-

Suomessa. Kaivauksista kaksi kohdistui tyypillisen kampakeramiikan aikaisiin asuinpaikkoihin (Raasepori, Säterigatan ja Vantaa, Jokiniemi) yksi kivi-/pronssikauden vaihteen asuinpaikkaan (Kemiö, Galtarby) ja yksi toisen maailmansodan aikaiseen saksalaiseen kauttakulkuleiriin (Hanko, Tulliniemi).

Kaikki kaivaukset järjestettiin yhteistyössä paikallismuseoiden, paikallisten yhdistysten ja alueen koulujen kanssa. Vantaan Jokiniemen kaivaus järjestettiin yhteistyössä Tiedekeskus Heurekan ja Helsingin Yliopiston alumnien kanssa. Vuoden 2014 eri projekteissa työskenteli yhteensä yli 150 henkilöä, heidän joukossaan arkeologian opiskelijoita, arkeologian harrastajia, metallinpaljastinharrastajia ja 14 - 18 v. koululaisia. Helsingin Yliopistossa käynnissä olevia arkeologian oppiaineen väitöskirjahankkeita kytkettiin Vantaan Jokiniemen kaivauksiin.

Kaikilla kaivauksilla erityishuomiota kiinnitettiin tiedottamiseen. Varsinkin Vantaan Jokiniemen kaivauksen saama mediajulkiisuus tuotti runsaasti kiinnostavia yhteydenottoja. Tärkein näistä oli epäilemättä ilmoitus jo kolmannen ihmiskasvoisen savi-idolin löytymisestä Vantaan Jokiniemestä (1989). Ainutlaatuinen esine saatiin pitkien neuvottelujen jälkeen talteen ja tutkittavaksi elokuussa 2014.

Kaivauksiin ilmoittautuneiden määrästä päätellen kiinnostus arkeologiaan harrastuksena näyttäisi edelleen olevan kasvussa. Pääkaupunkiseudulla voitaneen puhua jo jonkinasteisesta buumista. Heurekan kaivauksen kaikki 80 paikkaa varattiin lop-

puun yhdessä päivässä. Kesän 2015 yhteisöarkeologisesta kenttätyökaudesta näyttäisi näillä näkymin tulevan hyvin vilkas.

Mikko Härö & Helena Ranta

Arkeologisen kulttuuriperinnön opashanke

Museovirastossa on keväällä 2014 aloitettu Arkeologisen kulttuuriperinnön opas -nimellä kulkeva monivuotinen hanke. Sen tavoitteena on määritellä ja kuvata, mitä arkeologinen kulttuuriperintö tarkoittaa Suomessa sekä millaisista kohdetyypeistä se koostuu. Hankkeessa kootaan yhteen olemassa olevat muinaisjäännösten kuvaukset ja määrittelyt, arvioidaan, korjataan ja täydennetään niitä sekä tuotetaan uusia kuvauksia ja määrittelyjä, etenkin vähän tunnetuista muinaisjäännöstyypeistä. Samalla määritellään, mitkä kohteet ovat muinaismuistolain tarkoittamia muinaisjäännöksiä.

Hankkeen tulokset on tarkoitettu kaikille arkeologisen kulttuuriperinnön ja sen suojelun kanssa työskenteleville. Pääkohde-ryhmiä ovat kulttuuriperinnön viranomais- ja asiantuntijatoimijat. Oppaasta odotetaan olevan hyötyä mm. muinaismuistolain soveltamisessa, inventoinneissa, muinaisjäännösrekisterityössä ja maankäytön suunnittelussa. Lisäksi on tärkeää, että tulokset ovat käyttökelpoisia arkeologian harrastajille ja ns. suurelle yleisölle.

Hanke on nyt vaiheessa, jossa kartoitetaan toimijaverkostoa, kirjoitetaan koe- ja mal-
litekstejä sekä selvitetään sopivia työkaluja ja toimintatapoja aineiston tuottamiseen.

Työhön tullaan käyttämään wikialustaa. Se mahdollistaa tekstin vuorovaikutteisen ja jaetun työstämisen, tiedon helpon julkaisemisen ja päivittämisen sekä tarjoaa keskustelufoorumin.

Hankkeen menestyksellinen läpivieminen edellyttää, että työhön saadaan mukaan mahdollisimman moni ammattiarkeologi. Museovirasto tulee kääntymään hankkeessa arkeologien yhteisön, yliopistojen ja tieteellisten seurojen puoleen. Tavoitteena on, että Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta syntyy arkeologien yhteinen, jatkuvasti päivittyvä käsikirja.

Arkeologipäivien 2014 ohjelma

Torstai 27.11.2014

Eettiset kysymykset arkeologiassa

11–12 Lounas.

Lounas on Turun upseerikerholla, joka sijaitsee myös Sirkkalan kasarmilla, samassa rakennuksessa missä esitelmätkin pidetään.

12.00–12.45 Petri Halinen

Suomen arkeologian eettiset periaatteet

12.45–13.15 Maria Lahtinen

Eettiset kysymykset arkeologisessa iso-tooppitutkimuksessa

13.15–13.45 Riku Kauhanen

Konfliktiarkeologisiin kohteisiin liittyviä eettisiä pohdintoja

13.45–14.15 Keskustelua Suomen arkeologian eettisistä periaatteista

14.15–14.45 Kahvia ja pullaa

14.45–15.15 Keskustelu etiikkateeman ympäriltä jatketaan

15.15–15.45 Anna Wessman

Miten metallinilmaisinharrastaja tulisi kohdata?

15.45–16.15 Päivi Maaranen

Sähköistä yhteisöllisyyttä: yhteistyö metallinetsintään liittyvien toimijoiden kanssa
Museoviraston metallinilmaisinsähköpostipalvelun näkökulmasta

16.15– SARKS vaalikokous

19.00 Illallinen

Panimoravintola Koulu

Perjantai 28.11.2014

Yhteisöarkeologia

9.30–10.15 Suzie Thomas

Community Archaeology: Definitions, Examples and the Future

10.15–10.45 Kreetta Lesell

Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti -toiminta.

Kansalaiset hoitamaan muinaisjäännöksiä

10.45–11.15 Janne Ikäheimo & Tiina Äikäs

Kohtaamisia hirttopuun alla – yhteisöarkeologia osana erään muistomerkin tutkimusta

11.15–11.45 Eeva Raike

Yhteisöllistä arkeologiaa kalliohakkausten äärellä

11.45–12.45 Lounas

12.45–13.15 Leena Koivisto
Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla

13.15–13.45 Jan Fast
Toisen maailmansodan konfliktiarkeologiaa neoliittiseen kivikauteen, esimerkkejä yhteisöarkeologiasta Etelä-Suomessa
2014

13.45–14.15 Mikko Härö
Arkeologisen kulttuuriperinnön opashanke

14.15–14.30 Loppukeskustelu

14.30– Kahvia ja pullaa

Arkeologipäivät on ohi ja seuraavia odotellaan